

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkçenin Kurtuluş Savaşı

Prof. Dr. Tahsin Yücel

Prof. Dr. TAHSİN YÜCEL

**TÜRKÇENİN
KURTULUŞ SAVAŞI**

Cumhuriyet

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından
hazırlanmıştır.

Dizgi - Yayınlayan:

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Eylül 2000

Prof. Dr. TAHSİN YÜCEL

**TÜRKÇENİN
KURTULUŞ SAVAŞI**

Cumhuriyet

İÇİNDEKİLER

Öndeyi	7
Dildevriminin Gelişimi	9
Algözüm Seyreyle	31
Güncel Dilin Çevreni	49
Dil ve yetenek	63
Sonuç Yerine: Dil ve Ekin	75

ÖNDEYİ

Ünlü bir Alman dilbilimci, Max Muller, 1861’de yayımlanan, üç yıl sonra da *Leçons sur la science du langage* (Dilin bilimi üstüne dersler, 1864) adıyla fransızcaya çevrilen yapıtında, türkçenin açıklığını ve düzenliliğini vurguladıktan sonra, gözlemine dayanak olarak “ünlü bir doğubilimci”nin sözlerini anar: “Türkçe öyle düzenli, öyle uyumludur ki insanda bir seçkin bilginler kurulunun yaratımıymış gibi bir izlenim uyandırır”. Şu var ki, gözlemine dayanak olarak anmakla birlikte, Muller bu sözlere küçümsemeyecek bir eleştiri de getirir: “Hiçbir kurul böylesine güzel bir dil yaratamazdı”.

Muller’in adını vermeden görüşünü aktardığı “ünlü doğubilimci”, çok büyük bir olasılıkla, 1790 yılında, *Eléments de la langue turque* (Türk diline giriş) adıyla yayımlanan hayranlık verici bir türkçe dilbilgisi yayımlamış olan Pierre-François Viguiet’dir. O değilse, türkçe konusunda aynı görüşlere ulaşmış bir başka “ünlü doğubilimci” daha var demektir. Bunlara ünlü yapıtı *Grammaire de la langue tur-*

que'te (Türkçenin dilbilgisi, 1921) Muller'i anan Jean Denis'yi de ekleyebilirsiniz, daha başkalarını da.

Hiç kuşkusuz, başka birtakım diller konusunda da benzer görüşler ileri sürülebilir. Rıvarol da Discours sur l'universalité de la langue française'inde (Fransız dilinin evrenselliği üstüne konuşma, 1784) fransızca konusunda benzer görüşleri savunmuştur. Ne olursa olsun, yalnızca şu andığımız dört uzmanın aynı noktada birleşen gözlemleri bile yüzyıllar boyunca dilimizi küçümsemiş olan yönetici, yazar ve ozanlarımızın başdöndürücü bilinçsizlik ve benlik-sizlik düzeyini de, bugün, türkçe sözlükbilimsel açıdan bu denli gelişmişken, bu dilde bilim yapılamayacağını söyleyenlerin ve bu güzel, uyumlu, düzenli dili öğretim olmaktan çıkarmaya çalışanların aynı ölçüde başdöndürücü ve başkaldırtıcı aymazlığını da açıkça ortaya koyar.

Bu kitapta yer alan yazılara gelince, bir yandan bu gözlemleri doğrularken, bir yandan da bu büyük dilin toplum içindeki serüveni konusunda birtakım ayrıntılar sunmakta.

DİLDEVİRİMİNİN GELİŞİMİ

I. GİRİŞ YERİNE

Bugün bulunduğumuz noktadan bakılınca, dil devrimi tüm devrimlerimiz içinde ereğine en çok yaklaşmış olanı, bir başka deyişle, en başarılısı olarak görünüyor. Ama en az anlaşılan devrimimiz de gene dil devrimi. Somut gerçekleri bir yana bırakıp kendi kişisel eğilimlerine göre kuram üretmeyi daha çekici bulduklarından olacak, örneğin Claude Hagège gibi saygın dilbilimciler bile insanı şaşırtacak ölçüde yanılıyorlar bu konuda; daha da kötüsü, gerçeği tersine çeviriyorlar. Böylece, Türk dil devriminin amacı halkın yüzde doksan dokuza yaklaşan bir çoğunluğu için erişilmez kalmış yapay bir ekin dilini bırakıp kendi anadiline dayalı bir ekin dili oluşturmakken, onlar tüm halkın konuştuğu dili bırakıp yapay bir ekin dili kurmak olduğunu ileri sürebiliyor, hatta öncüsünün kişisel iktidarını güçlendirme yolunda bir çaba olarak niteleyebiliyorlar (1). Gerçekte, Atatürk ve izleyicileri, kişisel iktidarlarını güçlendirmek şöyle dursun, halka kendi dilini geri vermek, toplum yaşamına daha etkin bir biçimde katılabilmesi için, türkçe-

yi yazından bilime, tüm ekinse alanlarda geçerli bir dil düzeyine getirmek isterler. Bunu anlamak da zor değildir: XIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına dek Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim ve yazın dili olan osmanlıca ancak belli bir eğitimden geçmiş kişilerin erişebildiği “saygın” bir yazı dilidir; ama, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ülkemizdeki okur yazar sayısı yüzde beşe zor ulaştığına, osmanlıca-yı anlayıp kullanabilmek için de okur yazar olmak yetmediğine göre, bu kişilerin sayısının çok sınırlı kaldığını söylemek bile gerekmez.

II. OSMANLI VE OSMANLICA

Dil devrimini yanlış yorumlayanların başlıca yanlışma nedenlerinden biri de osmanlıcayı “eskil” bir dil gibi düşünmeleridir. Oysa bu dil “eskil” dillere hiç mi hiç benzemez: konuşulmuş ya da yazılmış, konuşulan ya da yazılan herhangi bir dilin eski bir evresine bağlanmak şöyle dursun, yüzyıllar içinde, ulusumuzun anadiliyle hiçbir akrabalığı, hiçbir yakınlığı bulunmayan iki yabancı dilden: arapçayla farsçadan yola çıkılarak oluşturulur, anadilin sözcüklerini üzerine, gittikçe artan bir oranda, bu iki dilin sözcükleri aşılır. Bu yabancı sözcük alımının geçerli bir nedeni de yoktur, anadilin boşluklarını yabancı öğelerle doldurmak bile söz konusu değildir: halkın konuştuğu dilin sözcüklerinin, bu arada dilbilgisel biçimlerinin, köklerinin ve eklerinin yerine bu iki dilin birimleri getirilir. Üstelik, bu aykırı tutum yüzyıllar boyunca, kesintisiz bir biçimde sürüp gider. Böylece, ister istemez, türkçe sözcüklerin gittikçe enderleştiği, gittikçe daha zor tanındığı ve sonunda türkçeden çok, arapça ve acemce sesi vermeye başladığı aykırı-

rı bir yazı diline ya da, isterseniz, iki kez melez bir dile, bir tür tersine pidgin'e ulaşılır. Bu tuhaf dilin Türkler'in tarihinde belirli bir yeri bulunduğu kuşku götürmez, ama türkçenin bir evresini oluşturmadığını da önemle vurgulamak gerekir.

Türk toplumunun tümü ya da büyük bir çoğunluğu osmanlıcayı benimsenmiş, anlamış ve konuşmuş olsaydı, bir ölçüde böyle bir şeyden sözedilebilirdi. Ne var ki, konuşulan bir dil değildir; üstelik, bir tür güç, bilgi ve incelik simgesi olan bu yazı dilini elinde tutan iktidarın onu uyruklarına öğretmek gibi bir kaygısı da yoktur. Bir kez, başka nice iktidarlar gibi o da eskil ya da halkın dilinden ayrı bir dil kullanımını bir üstünlük belirtisi, bir ayrıcalık olarak görür. Sonra, bilindiği gibi, Osmanlılar güçleri arttığı ölçüde kendi halklarından kopar, yüksek görevlilerini fethettikleri ülkelerin uyrukları arasından seçer, "Osmanlı" değil de "Türk" olarak nitelenmeyi bile bir aşağılama sayarlar. Kısacası, Osmanlı yazı dili iktidarın bir ayrıcalığı olarak kalır, ayrıcalıklı dilden konuşma diline birtakım sızmalar olursa da bu olgu daha çok başkent ve çevresinde gerçekleşir: kimi yazınsal, hukuksal, yönetsel terimler günlük dile geçer ve türkçe karşılıkları yerine arapça ve acemce sözcükler kullanmak olumlu bir etki uyandırır. Ama merkezlerden uzaklaştıkça bu eğilim azalır, yapay yazı dilinin konuşma dili üzerinde görece de olsa bir etkisi bulunduğu yadsınamasa bile, osmanlıcanın başkentte de herhangi bir dönemde konuşulan bir dil konumuna erişmiş olduğunu söylemek zordur. Bu bakımdan, gölge tiyatromuzun başlıca iki kişisini: yerli yersiz konuştuğu osmanlıcayı simgeleştiren Hacivat'la bu fazla bilgiç ve fazla karmaşık dil karşı-

sında sürekli başkaldıran halk adamı Karagöz arasındaki indirgenmez karşıtlığı vurgulamak gerekir. İki dilin her birinin ayrı bir ekini taşıması bu karşıtlığa daha bir gerçeklik kazandırır. Böylece, osmanlıca yazılmış büyük yapıtlar hiçbir zaman ortak bir ölçüt durumuna gelemeyen, konuşulan, ama aynı zamanda ve her şeye karşın bir ekin dili olan türkçe bu konuma Dede Korkut, Yunus Emre, Karacaoğlan, vb. gibi halk sanatçılarının katkılarıyla oldukça kolay erişir. Demek ki, bir kez daha, iççağrılar da, kullanıcıları da birbirinden farklı, hatta birbirine karşıt iki ayrı dil söz konusudur.

III. OSMANLICA VE TÜRKÇE

Öyleyse, 1860'a doğru, Tanzimat döneminde, yani Atatürk'ün doğumundan yirmi yıl önce başlayan, ama Cumhuriyet döneminde, 30'lu yıllarda, Atatürk'ün öncülüğünde, çok daha düzenli, çok daha kapsamlı ve çok daha etkin bir biçimde yeniden başlatılan Türk dil devriminin her şeyden önce bu ayrılıktan yola çıkılarak tanımlanması gerekir: daha kolay ve daha tutarlı bir yazı diline ulaşmak için arapça ve farsçadan alınmış çok sayıda sözcüğün ve dilbilimsel biçimin elenmesi değildir dil devrimi, konuşulan dilden yola çıkılarak ve çok zor erişilebilen osmanlıca tümünden bir yana bırakılarak bir ekin dilinin (yazılı ve sözlü bir ekin dilinin) geliştirilmesidir.

Şu var ki, nerdeyse herkes az çok karıştırır bu olguyu, çünkü, çelişkin bir biçimde, ilk devrim çabaları osmanlıcanın tüm toplum düzleminde benimsenip kök salma konusunda büyük bir fırsat yakaladığı sırada başlar. Gerçekten de, Tanzimat dönemi bir yandan Osmanlı büyüklerinin, Batı illerini yitirdikten sonra, en sonunda Türk topluluğu-

na dönmek zorunda kaldıkları, bir yandan birbiri ardından Batı örnekçelerine uygun birtakım okulların açıldığı, bir yandan da, başta gazetecilik olmak üzere, her türlü yayıncılık etkinliğinin gelişmeye başladığı dönemdir. Gerek okullar, gerek yayıncılık yazı dilinin gelişmesine aracılık eden ayrıcalıklı alanlardır. Görünüşe bakılırsa, osmanlıca özellikle bu dönemde tüm Türkler'in yazı dili olarak algılanır. Ama bu yazı dili Batı ekininin kazanımlarını yüklenmekte yetersiz kalır; üstelik, bu yetersiz dile erişebilmek için uzun çabalara girişmek, arapça ve farsçanın “birçok özelliğini öğrenmek” gerekir (2). Gerçekçi Osmanlı aydınları olan ilk gazeteciler, ellerinin altındaki ekin dilini kullanmayı sürdürdükleri sürece, geniş kitlenin kendilerini anlamasının olanaksız olduğunu anlamakta gecikmezler.

Bunun sonucu olarak, bir yandan Batı kökenli yeni kavramları aktarabilmek için, ama hep arapça ya da farsçadan yola çıkarak, yeni kavramlar üretirler, bir yandan da, kitlece daha kolay anlaşılmak umuduyla, fazla zor buldukları kimi osmanlıca sözcüklerin yerini halk kökenli sözcüklere verirler. Ne var ki, bu dilsel “karışım” iki yanı da keskin bir bıçak gibi işler: yerli öğeler kadar da osmanlıca öğelerle yüklenirken, birincisinden daha kötü bir yazı diline ulaşılır, çünkü hem bağdaşıklıktan yoksundur, hem de tatsız bir karışıklığa yol açar: osmanlıcanın bu yeni biçimini Türk yazı dili gibi görme eğilimi bu dönemde başlar. Böylece, bu dönemde (XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında) yaratılan yabancı kökenli pek çok sözcük kimilerinin ulusal kalıttan sayılır ve şiddetle savunulur. Bu açıdan bakılınca, çok sayıda osmanlıca ögenin konuşulan türkçeye osmanlıcadan türkçeye doğru giden bu geçiş dönemin-

de sızdığını, 1923'te bile, tüm ülkede okur yazar oranının %5'i geçmemesine karşın, osmanlıcanın en çok bu dönemde "türkleştiği"ni söylemek hiç de abartmalı olmaz. Ne olursa olsun, Tercüman-ı Ahval'in kurucusu (1860) ve devrimin başlatıcısı Şinasi'nin bile yazılarında en fazla %33 oranında türkçe sözcük kullanabilmesi bu dönemde osmanlıcanın yazı diline ne denli egemen olduğunu ortaya koymaya yeter.

Cumhuriyet dilsel sorunları bu durumda bulur: bir yandan, Osmanlı yazı dilinin çağdaş bilimlerin ve çağdaş felsefenin kavramlarını üstlenmekte yetersiz kaldığı saptanır, bir yandan bu dilin belirgin özelliği olan bağdaşım yokluğu fazlasıyla rahatsız edici bulunur. Yeni yönetimin kurucusunun siyasal ve ekin sel eğilimleri ve birbiri ardından gerçekleştirilmeye giriştiği toplumsal ve ekin sel devrimler de göz önüne alınınca, köklü bir dil devrimi kaçınılmaz görünür. Ama, söylediğimiz gibi, bu kez dizgesel bir dil devrimi söz konusudur. Bu dizgesel devrimse, birbirinden belirleyici iki temel edime: abece devrimi ve sözlükbilimsel yenilemeye dayandırılır, başarı da öncelikle öğretim devriminden ve basın ın gelişmesinden beklenir.

IV. DİİL DEVRİMİ

1928’de gerçekleştirilen abece devrimi “özellikle sesliler açısından çok yetersiz olan Arap yazısı”nın atılması ve “Latin abecesinden yola çıkılarak türkçenin ses düzenine kesinlikle uyacak biçimde hazırlanan yeni Türk abecesi”nin benimsenmesidir (3). Kimileri bu değişikliği bizi geçmişimizden koparan kısır ve zararlı bir girişim olarak nitelerler, oysa çok önemli sonuçlar sağlar:

1)ülkede okuryazarlığın artışı, dolayısıyla öğretimin gelişimini alabildiğine kolaylaştırır;

2)Arap abecesinin kullanımında tam tersi olmuşken, arapçanın ve farsçanın biçimlerini türkçenin ses kurallarına uymaya zorlar;

3) yabancı biçimlerin gerçek konumlarını ortaya çıkarır, böylece, gittikçe daha bilinçli kullanıcıların bu yabancı biçimlerden rahatsızlık duymalarına neden olur.

Sözlükbilimsel yenilemeye gelince,

1) dilin güncel durumuyla hiç mi hiç bağdaşmayan yabancı sözcük ve deyimlerin yerine türkçelerini koymayı;

2)yabancı kökenli ve karmaşık terimleri atmayı ve

türkçeyi geniş ölçüde yerli bir bilimsel, felsefel, hukuksal ve yönetsel terimler bütünüyle donatmayı;

3) bu terimler bütününe bir tür çeviri yoluyla Batı bilimlerinin ve Batı düşüncesinin terimlerini de eklemeyi amaçlar.

Kolaylıkla görülebileceği gibi, söz konusu yenileme her şeyden önce anadilin kaynaklarına bir dönüş olarak tanımlanır. Atatürk'ün 1932 yılında kurduğu Türk Dil Kurumu, tüm ülke düzeyinde, sözlü ve yazılı dilsel verileri araştırmaya girişmiş, bu çabalar sonunda, yeni yaratımlar için de yol gösterici bir nitelik taşıyacak iki temel yapıt oluşturmuştur: eski türkçe metinler üzerinde yapılan belirlemele-
rin ürünü olan Tarama Sözlüğü ve ülkenin değişik yörelerinde girilen sözlü kullanım araştırmalarının ürünü olan Derleme Sözlüğü. Dilin yapısı üzerindeki araştırmalarla aynı zamanda yürütülen bu saptama ve derleme çalışmaları, daha sonuçlandırılmalarından önce, kimi kavramsal boşlukları doldurmak ya da söylenmesi ve kavranması fazla zor ve yabancılığı fazla belli yabancı kökenli sözcüklerin yerine konulmak üzere, unutulmuş ya da bölgesel öğelerin genel kullanıma sokulmalarını sağlar. Türkçenin ayırıcı bir özelliği olan ses uşu da bu konuda belirleyici bir işlev yüklenir: kullanıcıyı daha duyarlı kılar, dilinin kurallarına uymayan yabancı kökenli sözcükleri daha soğuk karşılamasına neden olur (4).

Bütün bunlar gerek eski metinlerden, gerek bölgesel ağızlardan alınarak kullanıma sokulan sözcüklerin sayısı (örneğin aklanmak, arı, arıtmak, bağlam, boy, evren, giysi, konuk, nicelik, oran, sanı, sonuç, tanık, yanıt, yargı, vb. eski metinlerden derlenmiş sözcüklerdir, alan, asalak, eksen,

kuşku, sapak, sıvı, yoğun, uyumsuz, vb. sıysa bölgesel ağızlardan alınmış sözcüklerdir) konuşulmuş ve konuşulmakta olan türkçenin zenginliğine tanıklık eder, yeniden kullanılmaya başlamaları da yazı diline daha şimdiden belirli bir bağdaşıklık kazandırır (5). İşin ilginç yanı, yerel kaynaklardan elde edilen kimi öğelerin bilimsel ya da felsefel terim işlevini bile vükladıkları olur.

Bununla birlikte, dilin bağdaşılaştırılması yanında, çağdaş ekinin verilerini üstlenmesi de söz konusu olduğundan, dil devrimi her şeyden önce bir yeni sözlükbirim yaratma etkinliğidir ve yerli öğelerden yola çıkılarak sözlük birim üretmek için her yönüne başvurulur. Böylece, 1937'de yazdığı küçük Geometri kitabında, Atatürk bu alanın terimlerinin büyük bir bölümünü yeniler. Türk Dil Kurumu onlara terim sözlüğü yayımlayarak fizik ya da ruh-bilimden yazına ve spora dek uzanan birçok alan için türkçe terimler önerir. Bu çabalar öğretim alanında belirleyici bir işlev yüklenir: öğrenci, osmanlıcanın çetrefil terimleri yerine, yeni üretilmiş, ama biçimleriyle daha şimdiden tanıdık terimlerle karşı karşıya gelir. Ama devrimin benimsenmesinde en büyük işlevi bilinçli yazar ve çevirmenlerimiz gerçekleştirir: kimileri yapıtlarında yeni sözcüklere verdikleri yerle onları bir anlamda “doğallaştırarak” yaparlar bunu, kimileri. Nurullah Ataç ya da Melih Cevdet Anday gibi, kendileri de yeni sözcükler yaratarak, kimileriye, Yaşar Kemal gibi, yeni yeni oluşmakta olan yazı dilini kendi bölgesel ağızlarının zenginlikleriyle işleyerek.

Bırakılmış ya da bölgesel kalmış türkçe sözcüklerin yeniden kullanıma sokulmasına eklenen yeni sözcük üretimi etkinliği üç yaratım biçimine: bileştirim, türetim ve kaplam

yöntemlerine başvurularak gerçekleştirilir. Böylece, günümüz türkçesinde akaryakıt, içgüdü, önsezi, önsöz, sağduyu, sonek gibi devrim etkinlikleri sırasında üretilmiş, ama nerdeyse herkesçe benimsenmiş birçok bileşik sözcük buluruz. Aynı biçimde, el/al ve ım/im gibi soneklerin yenisinden kullanıma sokulmasıyla türkçeye pek çok yeni sözcük katılmıştır. Yeni kazanımların bir bölümünü de varolan bir sözcüğü yeni bir anlamla donatmak biçiminde tanımlayabileceğimiz kaplam sürecine borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz (6).

Ne olursa olsun, dil devriminin büyük ölçüde amacına ulaştığı görülüyor: bugün, tıp ve kimya gibi birkaç alan bir yana bırakılacak olursa, bilgi-işlem de içinde olmak üzere, birçok bilim dalında geniş ölçüde yeterli bir türkçe terimler toplamı var, dilbilim ve göstergebilim gibi kimi alanlardaysa, türkçe terim oranı nerdeyse yüzde yüze ulaşmakta. Bu gelişmenin en önemli kanıtlarından biri de Saussure, Lévi-Strauss, Foucault, Barthes gibi yazarların çok fazla terim sorunuyla karşılaşılmadan, osmanlıca terimlere de başvurulmadan türkçeye çevrilebilmiş olması.

Yazın dili ve günlük dil konusunda da aynı şey. Yaklaşık altmış yıl önce, romancı ve denemecilerimizin yapıtlarında türkçe sözcük oranı %35, %40 oranındaydı; bugün bu oran %90, %95 düzeyinde; üstelik, kuramsal açıdan dil devrimine karşı çıkanlar bile devrimin getirilerinden bol bol yararlanıyorlar. Öte yandan, başlangıçta dil devrimi yazı ya da ekin dilini fazla uzaklaşmış olduğu konuşma diline yaklaştırmak düşüncesiyle tasarlanmışken, bugün konuşma di-

li yazı dilini yakından izliyor, bu nedenle de yabancı kökenli sözcükler yerine önerilen yeni türkçe sözcükleri neredeyse günü gününe benimseyiveriyor. Belge (vesika), bitki (nebat), görev (vazife), ilgi (alâka), seçenek (alternatif), sorun (mesele), sözcük (kelime), sözlük (lugat), yasa (kanun), yayın (neşriyat) bunlardan yalnızca birkaçı. Öyleyse Türk toplumunun yirmi otuz yıllık bir süreden beri yeterince zengin, yeterince bağdaşık, yeterince nedenli, her şeyden önce de kolaylıkla erişilebilir bir ekin dili bulunduğu söylenebilir. Bu da dil devrimimizin amacına büyük ölçüde ulaştığını gösterir.

Ama bunun hiç de kolay olmadığını söylemek bile gerekmez.

Dil devriminin her zaman karşıtları olmuştur, bugün de var: birtakım aydınlarımız bu devrimi her şeyden önce Osmanlı ekininin yadsınması olarak görüyor, tarihsel ve ekinisel zenginliğimizin ayrılmaz parçalarını oluşturan birçok yapıtı unutuluşa gömerek geçmişle bağlarımızı kopardığını söylüyorlar. Hiç kuşkusuz, Osmanlı öğretimiyle karşılaştırılması bile haksızlık olacak Cumhuriyet dönemi öğretiminin nicelik ve niteliği göz önüne alınınca, bugün bu eski yapıtları okuyup değerlendirebilecek bireylerin sayısının aynı düzeyde Osmanlı uyruklarının sayısından çok daha fazla olduğu ileri sürülebilir. İçinde bulunduğumuz şu doksanlı yıllarda, altı ayda yayımladığımız kitap sayısının Osmanlı dönemlerinde yüz yılda yayımlanan kitap sayısından daha fazla olduğu da ileri sürülebilir. Bununla birlikte, 1950 yılından başlamak üzere, dil devrimi karşıtlığının gittikçe daha düzenli, gittikçe daha ezici bir baskıya dönüştüğünü de biliyoruz.

Böylece, Demokrat Parti iktidarının oyladığı ilk yasalardan biri Anayasa'nın eski diline dönme yasası olur, dil devriminden yana olanlar komünist olarak nitelenir, daha sonra, 1960, 1973 ve 1979 yıllarındaki birkaç aylık soluklanma dönemleri bir yana bırakılacak olursa, tüm iktidarlarda dil devrimine karşı bir tutum benimser: herkesçe benimsenmiş yeni terimlerin okullarda kullanımını yasaklayan genelgeler yayımlayan ya da okul kitaplarını yeni kuşaklarca anlaşılması olanaksız osmanlıca terimlerle doldurtan milli eğitim bakanları, kendilerinin de sık sık kullandıkları yeni sözcüklerin bile radyo ve televizyonda kullanılmasını yasaklayan TRT genel müdürleri görülür. En sonunda da 1980 askeri yönetimi Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu'nu kapatır. Ama tüm bu karşı çabalar hiçbir sonuç vermez: dil devrimi, iktidarlardan bağımsız olarak ve iktidarlara karşın, gelişimini hep sürdürür. Hem de öyle güçlenerek sürdürür ki nerdeyse kendisine yönelen baskı çabalarıyla beslendiği söylenebilir.

Bunun nedeni, toplumsal ve ekinel bir gereksinimden doğan devrimin dilbilimsel bir olguya dönüşmüş olmasıdır. Dillerin evriminde her zaman belirleyici bir etken olan örnekseme olgusunun yeni bir biçimi söz konusudur: bir kazanım bir başka kazanımı çağırır. Dil devrimi tasarısı hiçbir zaman yabancı kökenli öğelerin elenmesi olmamıştır, hele bu öğeler yerleşik dilde kök salmış öğeler olduğu zaman. Bununla birlikte, bu tür yabancı öğelerin sayıları azaldıkça, türkçe birimlerden uzaklıkları gittikçe daha güçlü bir biçimde algılanır ve varlıkları kullanıcıyı gittikçe daha çok rahatsız eder. Örneğin müddeiumumi söylenmesi ve anlamının kavranması zor bir yabancı sözcüktür: bunun yerine

önerilen savcı sözcüğü yıllar içinde yavaş yavaş benimse-
nir. Ama, bir kez yerleştikten sonra, aynı kavram alanına
giren, ama bize pek de aykırı gelmeyen yabancı kökenli ha-
kim sözcüğü de bizi dil duyarlığımızda rahatsız etmeye
başlar ve yerini yargıç sözcüğüne bırakmakta gecikmez. Ay-
nı biçimde, Melih Cevdet Anday'ın yazılarında kendi ya-
ratımı sözcük'ü kullanması dilimizin en yaygın sözcükle-
rinden biri olan kelime'nin yerini bu yeni öğeye bırakma-
sı için yeterli olur. Yeni yaratımların bir gün içinde tutunu-
verdiği bile görülür: siyasal bir önder gazetecilerin önün-
de seçenek sözcüğünü kullanınca, ertesi gün hemen herkes
bu sözcüğü yüz yıllık bir sözcük gibi kullanmaya başlar.

V. SONUÇ YERİNE

Böylece, siyasal koşullar ne olursa olsun, yeni öğelerin yerleşim hızı eşçarpanlı dizileri düşündürür: belirli bir “doyum” noktasına erişildikten sonra, türkçe yapısına uygun olan ve belli bir boşluğu doldurma olasılığı bulunan her yeni bireysel sözü ortak ve yerleşik bir söze dönüştürüp kendi yapısına katar. Bu nedenle, yakın bir döneme değin çok tartışılan Türk dil devrimi artık ateşli tartışmalara konu olmamakta, hâlâ tartışmayı sürdürmeyi deneyen kişiler de bunu fazla inanmadan, alışkanlıkla sürdürmekte, her birinin hiç hoşlanmadığı ya da çok beğendiği yüz dolayında sözcük bir yana bırakılacak olursa, onlar da ister istemez karıştırlarının kullandığı dili kullanmaktadır (7).

Sonuç olarak, sözünü ettiğimiz “doyum” noktasının aynı zamanda dilimizin ulaştığı denge noktası olduğu söylenebilir.

1. Bkz. Cl. Hagège, *L'homme de paroles*, Paris, Fayard (Folio Essais), 1987.

2. B B. Vardar, “Atatürk et la rénovation de la langue turque”, Dilbilim-VI, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1981.

3. A.y., s. 19.

4. Çünkü Türk dil devrimi hiçbir zaman dıştan gelen her öğeyi atmaya yönelik bir arılık edimi olmamıştır.

5. Daha çok örnek için bkz. Ö. A. Aksoy, Gelişen ve özleşen dilimiz, Ankara, TDK, 1975.

6. Patika anlamında kullanılan izlek sözcüğünün tema anlamında da kullanılmaya başlaması gibi.

7. Bkz. T. Yücel, Dil devrimi ve sonuçları, İstanbul, İyi Şeyler Yayınları, 1997.

ALGÖZÜM SEYREYLE

Attila İlhan, 11, 13, 15, 18 ocak 1999 günlerinde, Cumhuriyet'te, başarıları ve katkıları çoktan kanıtlanmış olan dil devrimimizi yerden yere vuranı dört yazı yayımladı. Ne var ki, dişe dokunur hiçbir şey söylemediği gibi, yeni bir şey de getirmedi: 12 Eylül döneminde de kim bilir kaçınıcı kez aynı şeyleri yinelemiş, bu arada, dönemin havasından olacak, bir “sayın muhbir” ağzıyla, “yapışılacak yakalar”dan söz etmişti. O günlerde, bugün bu görüşlerin yayımlandığı gazetede, savunduğu görüşün de, benimsediği tutumun da yanlış olduğunu göstermeye çalışmıştım. Ama kimi dostlar, bütün bu çağını şaşırmış Ulunay yazılarını ben yazmışım ya da ben yayımlamışım gibi, sokakta, telefonda, “Böyle şey olur mu!” diye çıkışıp durdular bana. İyi güzel de neden bana çıkışıyorlardı ki? Eski bir Türk Dil Kurumu üyesi olarak dil devrimini gereğince savunamadığım için mi? Adam devlet sanatçısıydı, bu gidişle çok yakında “şeyhül muharririn” de olacaktı, dolayısıyla doğrudan kendisine karşı çıkmayı göze alamıyorlardı da güçleri bana mı yeti-

yordu? Yoksa “üstad”ın yazılarını dolduran çelişkiler bu-
laşıcı olmaya mı başlamıştı? Bilemiyorum doğrusu. Ne
olursa olsun, dört yazı boyunca öne sürülen görüşlerin üze-
rinde durulmaya değmediğini bile bile, tepkileri doğru yö-
ne yönlendirmek umuduyla, konuya bir kez daha dönmek
zorunda kaldım.

II.

Attila İlhan, bu yazılarda, amacına çoktan ulaşmış bir
ekinsel devrime: türkçenin özleştirilmesine karşı çıkıyor,
eylemin yanlışlığını kanıtlamak için, Atatürk’ün bu işe çok
kısa bir süre ilgi duyduğunu, sonra bir “çıkılmaz” olduğunu
görerek vazgeçtiğini söylüyor, vazgeçtiğini kanıtlamak için
de, tarihsel olgulara başvuracak yerde, her zaman yaptığı
gibi, hiç mi hiç kanıt değeri taşımayan birtakım tanıklıkla-
ra başvuruyor. Tanıklıkların güvenilir olup olmadığına ka-
rar verebilmek için, dile getirildikleri zaman, uzam ve ko-
şullardan tanığın kişiliğine kadar pek çok veriyi göz önü-
ne almak gerekir. Yazık ki Cumhuriyet yazarına Ahmet Ce-
vat Emre’nin herhangi bir zamanda Mustafa Kemal’in “dil-
de ve musikide inkılap olmaz” kanısına vardığını yazmış
olması yetiyor. Emre’nin bunu 1931 yılında yazması, bu-
na karşılık, Atatürk’ün 1932’de Türk Dil Kurumu’nu kur-
ması, 1934’te Özsoy operasının sahnelenmesi, 1936’da An-
kara Devlet Konservatuvarı’nın kurulması, Emre’nin Türk
Dil Kurumu’nda yaptığı çalışmalar ve Homeros çevirisi en
az Ahmet Cevat Emre kadar kendisini de gülünç düşürür-
müş, ayırımına bile varmıyor, en azından okurların bunu gö-
remeyecek kadar bön olduklarını sanıyor.

Falih Rıfkı Atay’ın tanıklıkları konusunda da böyle: bu
kişinin yıllar yılı Atatürk’ün çok yakınında bulunduğu, İnö-

nü döneminde de Ulus'un başyazarlığını yaptığı bilinir, ama Demokrat Parti karşıtı Dünya gazetesini çıkardığı sıralarda, çomağın ucunu görünce, nasıl bir Menderes yanlısı kesiliverdiği de bilinir. Bu nedenle, Atatürk'ün kendisine, “sofra bittikten sonra”, yani baş başa oldukları, yani duvarlardan başka bir tanık bulunmadığı bir sırada, “Dili bir çıkmaza saptamışsınız”, dediğine inanmamız bayağı zorlaşır. Olgular da kendisini yalanlar: Türk Dil Kurumu çalışmalarıyla her zaman yakından ilgilenmiş, üstelik mal varlığının en büyük bölümünü bu kurumla Türk Tarih Kurumu arasında paylaşmış olan büyük Atatürk ölümüne bir yıl kala, 1937'de, kendi eliyle yazdığı Geometri kitabında çok sayıda geometri terimini türkçeleştirmiş, ölümüne on gün kala, 1 Kasım 1938'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan açılış konuşmasında da “Türk Dil Kurumu, en güzel ve verimli bir iş olarak, türlü bilimlerle ilgili türkçe terimleri bulmuş, böylece dilimiz, yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda büyük adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda öğretimin türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olması kültür yaşamımız için önemli bir olaydır”, demiştir. Hangi bireysel tanıklık bu somut gerçeklerden daha güçlü olabilir ki?

Üstelik, Attila İlhan'ın baş dayanağı Falih Rıfkı Atay, Atatürk'ün sonunda “gerçeği” görüp “Dili bir çıkmaza saptamışsınız”, dediğini ileri süren bu adam, aynı kitapta, Çankaya'da, “Eserini neticelendirmeye ömrü yetmedi. Yazık ki, son dil çalışmaları da, Atatürk'ün eşsiz ve hayret verici sağduyusunu hayli zedeleyen hastalık buhranlarına rastladı”, diyerek hem kendi kendini, hem de kendisini alıntılایan Attila İlhan'ı açmaza düşürür. Öyle ya, Atatürk'ün son

dil çalışmalarını bilinçsiz bir biçimde yaptığı, o güzelim Geometri kitabını bir tür sabuklama içinde yazdığı, 1 Kasım 1938 konuşmasında ne dediğini bilmediği, dolayısıyla girdiği son dil çalışmalarının Falih Rıfkı Atay'ın onaylayabileceği türden çalışmalar olmadığı, dolayısıyla "Dili bir çıkmaza saptamışsınız" sözünün yalanlandığı değil de hangi anlam çıkar bundan? Ayıp, gerçekten ayıp, bu sözlerin Yunus Nadi'nin kurduğu gazetede yayımlanması daha da ayıp! Üstelik, bu sözler Ahmet Cevat Emre'den yapılan alıntıyla birlikte göz önüne alınınca, Attila İlhan'ın yazılarından Atatürk'ün, 1931'de (devrimin olanaksızlığı), 1932'de (dil devrimi), 1934'de (özleştirmecilik), 1936-1937'de (çıkılmazdan kurtulma çabası) ve 1937-1938'de (yeniden özleştirmecilik) olmak üzere, yedi yılda beş kez görüş değiştirdiği gibi aykırı bir sonuç çıkmaktadır. Elimizi yüreğimizin üstüne koyup da yanıtlayalım: yaptığı hemen her şeyi çok önceden tasarlayıp dizgesel bir biçimde gerçekleştirmeye yöneldiğinde nerdeyse tüm araştırmacıların birleştiği bu büyük adam bu denli tutarsız mıdır?

Ayrıca, Atatürk dil devrimine kesinlikle karşı çıksaydı, dil devrimini İnönü, hatta Menderes, hatta Çiller, hatta Erbakan başlatıp sürdürmüş olsaydı, bu eylemin geçerliliğini yadsıyacak mıydık? Türkçenin baş döndürücü gelişmesini yok mu sayacaktık? Hayır. En az yüz elli yıllık bir geçmişi olan bir büyük dip dalgasını Atatürk ve İnönü gibi önemli kişiler de olsalar, bireylere, Türk Dil Kurumu gibi saygın ve etkin de olsalar, kurumlara bağlamak geçerli bir tutum olabilir mi? Gene hayır. Geçerli bir tutum sayılması durumunda, Türkçenin en büyük gelişmeyi 1950'den sonra, nerdeyse tüm iktidarların bu gelişmeyi durdurmak

amacıyla her yola başvurdukları ve, Atatürk'ün özlük hakkını çiğnemek pahasına, Türk Dil Kurumu'nu kapatmayı bile göze aldıkları şu son kırk elli yıllık dönemde gerçekleştirmiş olmasını neyle açıklarız? Herhalde çok geniş bir aydın kitlesinin desteği ve özleşmenin kendi kendini besleyen dilbilimsel bir olgu durumuna gelmiş olmasıyla.

III.

Attila İlhan, ancak som bilgisizlikten kaynaklanabilecek bir gözüpeklikle, örneğin Fransızlar'ın dillerinde latince kökenli bunca sözcük bulunmasından hiç mi hiç guncunmadıklarını yazıp da kendisine fransızcanın latinceden geldiği, bir başka deyişle, latincenin dönüşmüş bir biçimi olduğu anlatıldıktan, Türk Dil Kurumu'na verilen en önemli görevlerden birinin Türkiye türkçesinin öteki Türk dilleriyle “ilişkilerini korumak” olduğunu öne sürüp de kendisine kurumun tüzüğünde böyle bir amaç bulunmadığı, üstelik böyle bir istekte bulunmanın fazlasıyla saçma olduğu açıklandıktan sonra, titreyip kendine dönmüş olmalı ki, türkçeyi gerçek bir ekin dili durumuna getirme çabalarını karalamak için, renkli basının gözde deyişleriyle, “bir ilke daha imza atıyor”: “dil devrimi”yle “özleştirme”nin birbirinden çok farklı, hatta nerdeyse karşıt şeyler olduğunu, Atatürk'ün birincisini, İnönü'nünse ikincisini seçtiğini savunuyor. Varsayımını kanıtlamak için de, Meydan Larousse'tan Türk Dil Kurumu'nun çalışma izlencesi özetini aktardıktan sonra, bir çocuk kurnazlığıyla, “Şimdi dikkat isterim: gördüğünüz gibi, özleştirmek diye bir madde, (yâni ‘kelime uydurmacılığı’, yani ‘tasfiyecilik’) ne Gâzi'nin ilk

önerisinde mevcuttur; ne Dil Tetkik Cemiyeti'nin tüzüğündeki 'amaçlarda', ne de I. Türk Dil Kurultayı'nın, 'tespit ettiği' programda!" diyor. Diyor da kimi kandıracağını sanıyor ki? Evet, aktardığı özette özleştirmek diye bir sözcük yok, büyük bir olasılıkla, o günlerde özleştirmek diye bir sözcük de yoktu, ama özleştirme etkinliği söz konusu değildi de aktardığı izlence özetinde yer alan "Osmanlıca kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunması" ve "terimlerin türkçeleştirilmesi" sözleri ne arıyordu peki? İzlenceye "sehven" ya da çelişki olsun diye mi konulmuştu? "Sehven" ya da çelişki olsun diye konulmamışsa, dil devrimi ile özleştirme arasında varsayılan uçurum neredeydi? Yanıtı biz verelim: hiçbir yerde.

Bu nedenle, Attila İlhan, dil devriminden yana olduğunu söylerken, deyimini içeriğinden boşaltarak tam karşısına dönüştürüyor; böylece, tartışma götürmez bir biçimde, unutulmaz ustalarımızdan Nadir Nadi'nin, Ben Atatürkçü değilim adlı yapıtında, aralarında görünmek istemediğini vurguladığı Atatürkçüler arasında yer aldığını kanıtlıyor. Nasıl olsa, çelişkiden korkusu yok.

Aynı biçimde, gözümü bile kırpmadan, "Dilin sâdeleşmesi, dolayısıyla 'demokratikleşmesi', 'ümme'ten, 'millet'e geçerken, hiçbir toplumun 'kaçınamayacağı' bir dönüşümdür", derken, arkasından da "İradi olarak başlatılsaydı da, önlenemezdi; hiçbir ülkede, önlenememiştir", diye eklerken, kaşla göz arasında, birkaç evrensel kuram birden üretiyor. Bu çok parlak kuramların birincisi dünyanın tüm toplumlarının ümmetten millete geçmek diye adlandırılan kaçınılmaz bir devrimsel değişim geçirdiği; ikincisi ümmet toplumunun dilinin zorunlu olarak karmaşık, mil-

let toplumunun dilinin zorunlu olarak “sade” olduğu ya da “sadeleşme”ye yöneldiği; üçüncüsü bu “sadeleşme”nin önlenmez bir olgu olduğu. Böylece, herkesin Türkiye tarihini paşa gönlüne göre yeniden düzenlediği bir ortamda, Attila İlhan daha da ileri bir adım atarak ümmetten millete doğru iki evreli bir evrensel değişim kuramı getirerek evrensel tarihi yeniden düzenliyor. Ama, her toplum Osmanlı toplumu (daha doğrusu Osmanlı yönetimi) gibi yabancı bir (ya da iki) dilin dümen suyuna girmemiş olduğuna göre, her geçiş sırasında bir “sadeleşme”den sözetmeye olanak var mıdır? Örneğın Fransız toplumunun uluslaşma evresinde fransızca daha “sade” bir dil olmaya mı yönelmiştir? Hayır. Tam tersine, kimi toplumların tarihinde sapta-dığımız uluslaşma süreci genellikle bir ekin sel atılımı da birlikte getirdiğinden, ekin dilinin hızla gelişmesi, bunun sonucu olarak da bir anlamda karmaşıklaşması daha büyük bir olasılıktır. Türkiye’de de böyle olmuş, daha 30’lu yıllardan başlanarak, kökü türkçeye dayalı, zengin bir ekin ve bilim dili oluşturulmuştur.

Bir an için, Attila İlhan’ın getirdiği evrensel yasaların doğru olduğunu varsayar da ulus evresine geçmiş toplumların dillerinin gerçekten önlenmez bir biçimde yalınlaşmaya yöneldiğini benimsersek, “mumaleyleh”ın şu 1999 yılında, Cumhuriyet gazetesinde, Söyleşi ana başlığı altında yayımladığı yazıların II. Meşrutiyet dönemi türkçesini Türk ulusunun güncel türkçesine göre bir ümmet dili olarak nitelermemiz gerekmez mi? Daha önemlisi, öncülüğünü Atatürk’e vermekte bir sakınca görmediği dil devrimi gereksiz bir etkinlik olarak belirmez mi? Daha da önemlisi, etkinliği dilin “geçmişiy le organik bağlarını korumak” gibi

hiçbir izlencede yer almayan bir ilkeden ve türkçeyle osmanlıca arasında bir “organik bağ”dan söz etmenin saçmalığı göz önüne alınınca, uygulamada da karşılığı bulunmaması gereken bir erekle donatıldıktan sonra, “devrim” dediği şey tam karşıtına dönüşerek basbayağı tutuculuk olmaz mı? Tutuculuk olsun, olmasın, karşımıza böylesine ters bir savla çıkan kişinin Atatürk ve arkadaşlarının bu işlevi nasıl gerçekleştirdiklerini açıklaması gerekmez mi?

Gerekir kuşkusuz. Ne var ki, “Osmanlı’da, sıradan halkın adeta köylü Türkçesi konuştuğunu zannetmek! Hayır, öyle konuşmuyorlardı!” sözlerinin de açıkça gösterdiği gibi, ülkede okur yazar sayısının yüzde beşi zor bulduğu bir dönemden söz ederken, ninesinin kullandığı (daha doğrusu kullandığını ileri sürdüğü) birkaç osmanlıca sözcüğe bakarak yüzyıllar ötesinden gelen dilsel birikimi dil devrimi ya da özleştirme akımına kaynaklık etmiş olan çok geniş bir toplum kesiminin türkçesine dudak büken bir yazardan tutarlı bir uslamlama bekleyemezsiniz.

IV.

Hepsi bu kadar da değil. Attila İlhan Türk Dil Kurumu’nun ilk izlencesinde “osmanlıca sözcüklere türkçe karşılıklar bulunması” ve “bilimsel terimlerin türkçeleştirilmesi” amaçlarına hiç karşı çıkmıyor, Atatürk’ün yaşadığı yıllarda, gerek Atatürk, gerek başkalarınca üretilmiş sözcük ve terimlere de pek dokunmuyor, hatta Atatürk’ün kullanmaktan vazgeçtiğini söylediği “ulus” sözcüğünü bile bir ölçüde benimsiyor, ama, İsmet İnönü döneminde üretilmiş sözcük ve terimler söz konusu olunca, bunları “hem dili

yoksullaştıran, hem de -çağrışım gücü sıfır- birtakım uyduruk kelimelerle dolduran, -basbayağı ırkçı” bir çabaya bağlıyor. Ama, üstesinden gelemeyeceğini daha baştan bildiğinden olacak, aşırı savını destekleyebilecek tek açıklama, tek örnek vermiyor bize. Osmanlıca sözcüklerin türkçe karşılıkları türkçenin kök ve eklerinden yararlanılarak değil de nasıl bulunacaktı? Örneğin, uydurukluk ve çağrışım gücü açısından, Atatürk döneminin “üçgen”iyle İnönü döneminin “sağduyu”su arasında ne fark var? Lütfedip söylemiyor. Söyleyemez de ondan: osmanlıca tedai ile büyük olasılıkla İnönü döneminde üretilmiş olan, Attila İlhan’ca da kullanılan çağrışım arasında anlam açısından da, çağrışım açısından da hiçbir fark yoktur. Olsa olsa çağrışımın daha kolay anlaşıldığı, dilimize uygun düştüğü ve beş yüz yıllık bir türkçe sözcükten daha az türkçe olmadığı söylenebilir. Attila İlhan’ın kimi zaman birincisini, kimi zaman ikincisini kullandığı aşama ve merhale sözcükleri için de böyle. Yazılarına ana başlık olarak seçtiği Ataç işi söyleşi için de böyle. Neden sohbet ya da hasbıhal demiyor ki? İrtişâ sözcüğünden daha köksüz ve daha zor anlaşılır oldukları için mi? Ayrıca, bunca tutuculuğuna karşın, kendisinin de kullandığı dönüşüm, değişim, indirgeme, vb. sözcükleri uyduruk diye nitelediği sözcüklerden hangi özellikleriyle ayrılmakta? Ölçüt nedir? Hiçbir tutarlı yanıtı yoktur bu sorunun. Çağrışım gücü dediği şey de dilbilimsel bir veri değildir, olsa olsa Attila İlhan’ın çağdışı şiir anlayışından kaynaklanabilir.

Ya şu “eski kültür sentezine gönderme yapma”, “bu göndermeleri handiyse otomatik olarak gerçekleştirecek yerleşik kelimeler” masalı! Örneğin herhangi bir konudan,

diyelim ki bitkibilimden, diyelim ki felsefeden, diyelim ki tarihten sözedeceksiniz, ama, bunu yaparken, arada bir öyle sözcükler patlatacaksınız ki sizi de, okurlarınızı ya da dinleyicilerinizi de “handiyse otomatik olarak”, kaşla göz arasında, “o muhteşem Selçuklu/Osmanlı kültür sentezi”ne götürecek, ayağınızı yere daha sağlam basacak, hem bitkibilim, felsefe, tarih konularını daha iyi kavrayacak ve kavratacak, hem de “muhteşem sentezi” bir kez daha duyumsamış, bir kez daha kavramış olacaksınız. Demek dilin, dilin bile değil, birtakım osmanlıca sözcüklerin böylesine olağanüstü güçleri varmış da biz bilmiyormuşuz! Ama, hemen söyleyelim, öncelikle bir bildirişim aracı olan dilden böyle tansıklar beklemek İstanbul meyhanelerinin kirli kadehlerindeki dudak izlerinde sevgili aramaya benzer. Attıla İlhan böyle bir söylenişte bin yıllık bir ekin birikimini ayağımıza getirecek “mucizevi” sözcükleri biliyorsa, bize bir dizelgesini versin de arada bir tıklatarak geçmişe yolculuk edelim. Ben, kendi payıma, değil osmanlıca, japonca da, çince de olsa kullanırım o “kanatlı” sözcükleri. Özleştirmeciyim, doğru, ama o kadar da ırkçı değilim.

Ayrıca, hemen belirtmek gerekir ki, adına ister “dil devrimi”, ister “özleştirme”, ister “sadeleştirme” deyin. türkçeyi arılaştırma etkinliği oldukça uzun tarihinin hiçbir döneminde ırkçı bir eyleme dönüşmemiştir. “Merdiven”i, “pencere”yi, “fasulya”yı, “domates”i türkçeden atmayı hiçbir zaman, hiç kimse düşünmedi. Türk Dil Kurumu da, kuruluşundan kapatılışına dek, hiçbir zaman ırkçıların eline düşmedi; tam tersine, Macit Gökberk’ten Cahit Külebi’ye, kurumun başkanlarının, genel yazmanlarının adlarını şöyle bir anımsamak bile Cumhuriyet yazarının savının tersini kanıtlamaya yeter.

Attila İlhan, kendi yazdığının erimini bile sezemediğinden mi, yoksa başka bir nedenden mi, bilinmez, “dildeki devamlılık ve bütünlük” izleğine her dönüşünde, ipin ucunu kaçıırıyor. “François Villon, ya da Charles d’Orléan”ın Fransızcasını ‘sökemeyen’ genç kız; gerçek bir Fransız aydını olmak niyetindeyse, ‘eski Fransızca’yı da bilmek zorundadır; bu yalnız ‘ulusal’ dilin, ‘ümme’ dilinin (üzerinde yükselmiş olmasından ileri gelmiyor; kültürdeki, dolayısıyla dildeki, devamlılık ve bütünlük açısından da, zorunlu bir şey!” deyiveriyor örneğin.

Kanıtı pek gerek yok ya önce Cumhuriyet yazarının el attığı konularda ne denli bilgisiz olduğunu örneklendirmek için, andığı iki Fransız ozanının XV. yüzyıl ozanları olduklarını, dolayısıyla yapıtlarında kullandıkları dilin eski Fransızca değil, orta Fransızca olduğunu belirtelim, sonra da gerek eski, gerek orta Fransızca’yı anlamak için belirli bir uzmanlık düzeyine ulaşmış olmak gerektiğini, bunun da, alanlarının farklı olması durumunda, değil genç bir Fransız kızı, Sartre gibi, Camus gibi ünü dünyayı tutmuş Fransız düşünürlerinden bile istenemeyeceğini belirtelim. Bir de yazıları daha yazdığı dönemde bile anlaşılmayan bir yazarın durumunu şiirleri yazılışlarından beş yüzyıl sonra anlaşılmayan ozanın durumuyla bir tutmanın yadsınımaz saçmalığını. Bir de evrensel bir yasa gibi sözettiği şu yandançarklı ümmetten millete geçiş kuramının² dilsel değişimle çakışmasının, yazarımızın sandığının tersine, söz konusu bile olmadığını, örneğin Fransa’nın uluslaşma sürecini büyük Fransız Devrimi’yle başlatacaksak, durulmuş

fransızcanın uluslaşmadan en az bir buçuk yüzyıl önce gerçekleştiğini.

Öte yandan, Attila İlhan “dildeki devamlılık ve bütünlük”, eskiyle yeni arasındaki “organik bağ” türünden savları ne denli yinelerse yinelesin, dillerin sürekli değişim içinde bulunduklarını da, toplumsal devrim söz konusu olsun olmasın, sürekli olanın dilin bir durumu değil, değişimin kendisi olduğunu bütün dilbilimciler söyler size, hatta André Martinet kuşaktan kuşağa belirli değişimler saptayabileceğimizi kesinler. Bu durumda, türkçe ile osmanlıca, dolayısıyla arapça ve/ya da farsça öğeler arasında “organik bağlar” aramak saçmadır. Attila İlhan’ın günümüz türkçesinin “geçmişiyle organik bağ”larını korumasına aracı olduklarını sandığı vâkıa, harekât-ı milliye, irtişâ, uhde, vb. türünden sözcükler diyelim ki 1920’lerde, diyelim ki 1930’larda birçok yazıda yer almış olabilir, kimileri konuşma diline de girmiş olabilir, ama türkçe yapısına ters düşen bu öğeleri çoktan kusup atmıştır. Bu sözcükler de, daha nice benzerleri de türkçe için ölmüştür, güncel türkçenin çevreni dışındadır. Bunun sonucu olarak, günümüz insanlarının bu sözcükleri bilmek zorunda olduklarını söyleyemeyiz.

Öğrenilmeleri, kullanılmaları yasak mıdır? Değildir kuşkusuz, olamaz da. Gerekirse, ben de kullanırım. Ama ben, kendi payıma, ancak bir biçimde: birer alıntı olarak, anadilimin sözcükleri olmadıklarını şu ya da bu biçimde vurgulayarak, latince bir deymi, ingilizce ya da fransızca bir sözcüğü kullanır gibi kullanırım. Attila İlhan da “Bunlar benim kişisel sözcük dağarcığımanın öğeleridir, ben bildiğim gibi, hiçbir ayırım yapmadan, bol bol kullanırım”, di-

veyabilir. Nasıl olsa, kendisinin “İnönü cumhuriyeti”ne yüklediği “tepeden inmecilik” o yönde de, bu yönde de işlemez. Ama, o zaman, anlaşılmasını göze alması ve, gerek biçim, gerek içerik açısından, tutarlı bir söylem oluşturmaktan umudunu kesmesi gerekir. Baksanıza, dört koca yazı içinde, “Bak. bunu doğru söylemiş!” dedirtecek tek tümce bulamıyorsunuz!

VI.

Ataç konusunda söyledikleri de böyle.

Ataç’ın yunanca ve latinceye yönelme, bu dilleri öğrenme konusundaki görüşleri bilinir. Her şeyden önce türkçeden yanadır, gereksinim duyulan sözcük ve terimlerin anadilden türetilmesini ister, kendisi de böyle yapar. Ama, gerek Atatürk, gerek İnönü döneminde, gerek daha sonraki dönemlerde, bir yandan türkçeye onun düşündüğü oranda önem vermediğimize, öte yandan, Batı ekinine yöneldiğimize ve Batı dillerinden sürekli olarak latince ve yunanca kökenli oksijen, hidrojen, fizyoloji, filoloji, vb. türünden terim ve sözcükler aldığımıza göre, hem bu sözcük ve terimleri, hem de bağlandıkları ekini doğru kavrayabilmek için, yunanca ve latince öğrenmemiz gerektiğini söyler. Kuşkusuz, aşırı bir savdır bu, çünkü terim ya da sözcük tanım değildir. Ama İnönü yönetiminin bu savı benimsediğini söyleyebilmek için, tarihi tarihsel verilere sırt çevirerek, paşa gönlümüzün esintilerine göre, yeniden kurgulamak gerekir. Attila İlhan’ın yaptığı da bu: sanki on bir yıllık İnönü yönetimi boyunca, herkes Ataç’ı izlemiş gibi sanal bir tarihsel gerçeklik yaratıyor. Bu arada, toplumun eki-

nini “basbayağı ırkçı” diye nitelediği İnönü özleştirmeciliğinin “hiç de ‘millî’ olmayan Yunan/Latin kültür sentezi-ne kaydırmaya” aracılık ettiğini, dolayısıyla ulusal bile olmadığını söyleyerek çelişkinin doruğuna yerleşiyor.

Onun için, herhalde gene “Ataç efendi”nin esiniyle, liselerde Sophokles okutulması da bu sapkınlığın başlıca kanıtlarından biri. Öyle anlaşıyor ki Attila İlhan, Mallarmé’nin geçmiş zaman kuğusu gibi dalıp gitmiş, saygınlığının çok arttığı 12 Eylül döneminde filizlenen “Türk-İslam sentezi”nin çevrime bu denli geç girmiş olmasının yasını tutmakta. Oldu olacak, bir de “Gâzi”nin, günümüze kadar yaşamış olması durumunda, Refah’ı seçmiş olacağını kanıtlasın.

VII.

Nasıl olsa, kendi ozan imgeleminde, her sorunu çözer, her savı kanıtlar görünen bir tansık-anahtar var elinde3: alıntı.

Gerçekten, bu yazı boyunca da gördüğümüz gibi, örneğin 1933, 1936 ve 1945’te yayımlanmış birkaç dergiden bol osmanlıcalı birkaç tümce, yani tekil ve saymaca nitelikleri kuşku götürmeyen birkaç örnek alıntılama 1933-1945 yılları arasında yazı dilimizin yüksek oranda osmanlıca öge içerdiğini kanıtlamaya yetiyor onun için. Ama aynı şeyi ben de yapsam, örneğin İsmet İnönü’nün söylevlerinden dört beş örnek seçerek onun özleştirme edimine her zaman karşı çıktığını savunsam, örneğin Attila İlhan’ın dillere destan Cumhuriyet yazılarından aldığım parçaları örnek göstererek “İşte, 1999 Türkiye’inde konuşulup yazı-

lın türkçe budur!” desem, sanırım, buna herkesten önce Attila İlhan’ın kendisi karşı çıkar. Aynı biçimde, Attila İlhan’ın 1950’den beri yayımladığı yazılar süredizimsel bir biçimde ele alınarak yalnızca bu yazılarda osmanlıca sözcük oranını gittikçe artırdığı, yani, kendi mantığıyla, milletten ümmete doğru gittiği değil, türkçenin 1950’den başlayarak yavaş yavaş osmanlıcaya doğru yol aldığı, bugün, 1999 yılında, “ediplerimizin” gülünç bir osmanlıca - türkçe karışımıyla yazdıkları da kanıtlanabilir. Şu var ki, bu tür kanıtlara inanacak kadar bön kişileri ne “bu ülkenin aydınlık insanları” arasında bulabilirsiniz, ne de Zaman, Yeni Şafak ya da Akit okurları arasında.

Yazar sizin.

1 Charles d’Orléans demek istiyor olmalı.

2 Ayrıca burada ümmetten millete geçiş olsa olsa bir eğretileme olarak kullanılabilir.

3 Yazıyı uzatmamak için, annelere, ninelere, ‘düşsel mi, gerçek mi oldukları bilinmeyen yabancı arkadaşlara yapılan göndermelerden hiç sözetmiyorum.

GÜNCEL DİLİN ÇEVRENİ

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, daha iyi bir gelecek, daha mutlu bir toplum, daha bilgili ve daha duyarlı bir insanlık inancı kimi yazarları gelecek kuşaklar için yazma atkusuna ya da avuntusuna yöneltmişti. Değerinin bilmediğini, yapıtının gereğince anlaşılmadığını düşünen yazar ya da ozan bu koşulu gelecekte aşacağını umuyordu. Örneğin Stendhal yalnızca “mutlu azınlık” için yazdığını keşinlemekle kalmıyor, yapıtlarının oldukça yakın bir gelecekte çok daha iyi anlaşılabileceğini da kesinliyordu. Zamanın bilisini doğruladı. Ama Stendhal fazlasıyla özel bir örnek. Gerçekte, bugünün başarısızlığını geleceğin başarısının göstergesi olarak değerlendirmekten daha saçma bir şey olamaz. Bir yazarın kendini çağdaşlarından daha üstün, aha ileri sayması hoş bir tutum olmasa da anlaşılabilecek bir tutum. Ne var ki, böylece geleceğin insanların bizden e çağdaşlarımızdan daha üstün olacaklarını varsaydığına öre, bu insanların, kendi tanım gereği, kendisinden daha üstün olması gereken çağdaşları dururken, daha eski, doğısıyla daha geri kuşakların ürünleriyle oyalanacaklarını anmak da bönlük olur.

Roland Barthes, 1979 yılında yazdığı iki sayfalık bir parçada, Flaubert'in bu konuda kimi çağdaşlarına göre çok daha alçakgönüllü bir tutumu benimsediğini söyler bize, savını da büyük romancının "Ben bugünün okuru için değil, dil yaşadığı sürece ortaya çıkabilecek tüm okurlar için yazıyorum", demiş olmasına dayandırır. Ona göre, Flaubert hem ortaya çıkacağı hiç de kesin olmayan belirsiz bir okur için yazdığını söylemektedir, hem de yazın dediğimiz şeyi büyük öğretilere, anlayış devrimlerine, kısacası, içeriklere bağlamak şöyle dursun, bir biçime: Fransız diline bağlamakta, üstelik, bu dili ölümsüz bir dil olarak tasarlamamaktadır. Ancak, Roland Barthes'ın görüşünü paylaşmak, dil yaşadığı sürece okunma isteğini alçakgönüllü bir istek olarak değerlendirmek de kolay değil. Öyle ya, XIX. yüzyıl yazarları gelecek kuşaklara belbağlarken, daha çok XX. yüzyılım insanlarını düşünüyorlardı; Flaubert'se, "dil yaşadığı sürece" derken, sırtını siyasal ve düşünsel öğretilerden çok daha uzun ömürlü bir veriye dayanmak istiyordu.

Bununla birlikte, konuya yapıtın ızın ömürlülüğü açısından bakılınca, hele bir de, Roland Barthes'ın yaptığı gibi, dil sözcüğü Fransız dili olarak değerlendirilince, "dil yaşadığı sürece" sözünün önemli bir yanılsama içerdiğini söylemek gerekir. Fransızca bin yılı aşkın bir süredir Varolan bir dil, bir bu kadar, iki, üç, dört bu kadar daha yaşayacağı da söylenebilir. Buna karşılık, Madame Bovary'nin, Duygusal eğitim'in, Bouvard ile Pécuchet'nin fransızcanın bundan sonraki bin, iki bin, üç bin yıl içinde onunla hep çakışacağını, onun değişik evrelerinde hep anlaşılır kalacağını söyleyebilmek için bayağı iyimser olmak gerekir. Her dil

gibi fransızca da sürekli bir evrim içinde bulunduğuna, bir dili belirli bir evresinde dondurmaya da hiç kimsenin gücü yetmeyeceğine göre, Flaubert'nin benzersiz yapıtlarının günün birinde Rabelais'nin aynı ölçüde benzersiz yapıtlarının yazgısını paylaşmasından, yani belirli bir dönemin fransızca-konuşanlarınca anlaşılabilmeleri için dil-içi bir çeviri işleminden geçirilmelerinden daha doğal bir şey olamaz.

Hiç kuşkusuz, toplumsal ve dilsel koşullar sonucu, değişim süreleri dilden dile, dönemden döneme büyük farklılıklar gösterebilir. Örneğin Flaubert fransızcada bugün de canlılığını korumakta, bugünün kuşaklarınca anlaşılmaq için hiç kimsenin aracılığına gereksinimi yok. Buna karşılık, Flaubert'den yıllar sonra yapıt vermeye başlamış kimi Türk yazarları, diyelim ki Halit Ziya Uşaklıgil, diyelim ki Tefvik Fikret yazı dilimizin günümüz kuşaklarınca yardımsız anlaşılamayacak kadar eski bir evresinde kalmış görünüyor. Bu arada, bir Refik Halit Karay'ın dilinin bugünün türkçesine nerdeyse çağdaşı sayılabilecek Halit Ziya Uşaklıgil'in dilinden çok daha yakın olması, daha da önemlisi, Yunus Emre'nin ta XIII., Korkut Ata'nın ta XIV. Yüzyıldan gelen yapıtlarının bugün büyük ölçüde anlaşılır kalması, toplumsal ve dilsel koşulların belirleyiciliği yanında, bireysel seçimlerin de yabana atılmayacak bir etkisi bulunduğunu sezdirmekte.

Öyleyse, yazı dilimizin geçirdiği derin çalkantılardan sonra eriştiği şu görece durgun ve dengeli dönemde, uzam ve sürem içinde okur kitlelerine ulaşabilmek için yazarın nasıl bir tutum seçmesi gerektiği tartışılabilir. Ama buraya dek saptadığımız olgular seçeneklerin çok da fazla olma-

dığını göstermekte. Her dil sürekli bir gelişim içinde bulunduğuna, gelişimin yönü de büyük ölçüde belli olduğuna göre, yazar bu gelişime ters bir yön tutarak dilin (ya da yazı dilinin) geçmiş bir evresini, diyelim ki Baki'nin, diyelim ki Halit Ziya Uşaklıgil'in evresini seçtiği zaman, kuramsal açıdan, kendi içinde tutarlı bir yapıt oluşturmaları olanaksız değildir. Ama, dışarıdan bakılınca, böyle bir tutuma gerekçe bulmak zordur. Dedikleri gibi, "memlekette demokrasi var", bir yurttaş olarak, "Ben romanımı XIX. yüzyılın yazı diliyle yazdım, çünkü anlattığım olayların yüzde doksanı XIX. yüzyıl Türkiye'sinde geçiyor", demek hakkınız. Ama aynı gerekçeyi bir yazar olarak kullanınca, alaylara hazır olmanız, ya da örneğin eskil Roma'yı anlatan bir romanın latince yazılması gerektiğini kanıtlamanız gerekir. Ayrıca, dilediğiniz kadar parlak gerekçeler uydurun, kitleye ulaşma açısından bakılınca, daha baştan başarısızlığa adanmış çabalardır bunlar: hem dilinizden anlayan çıkmaz, hem de, dünü ele aldığınız zaman bile, bugünün gerçeğini dünün diliyle yansıtmak kolay bir iş değildir. Geleceğin türkçesiyle yazmaya gelince, hiç kuşkusuz, Ataç gibi, Melih Cevdet Anday gibi dönemlerinde geleceğin dilinin kurulmasına büyük katkılarda bulunmuş yazarlar vardır, sesbilim, sözlükbilim ya da sözdizim açısından dilin güncel yönelimlerini sezmek de olanaklıdır, ancak geleceğin dilini kestirip incelemek genellikle boş bir düşünce olarak kalır. Bu durumda, işlevi ve ereğiyle tutarlı yazarın önünde önünde tek bir yol kalır: gününün dilini, gününün türkçesini, gününün fransızcasını, gününün yunancasını üstlenmek.

Söylemek bile fazla, adına yaraşır bir yazar gününün sunduğu dili edilgen bir biçimde üstlenmez hiçbir zaman: bu dilin içinde kendi özgün ve bireysel dilini kurar, ona yeni uyumlar, yeni renkler katar; bu arada, dilin belirli dönemlerini benimsemekte ya da yadsımakta da özgürdür. Ben daha arı bir türkçeyle yazmaya özen gösteririm, Enis Batur benim kadar seçmeci davranmaz; bugün benim kitabımı üç bin kişi okur, Ahmet Altan'ın kitabını altmış bin kişi, yarın bu rakamların ne olacağı bilinmez; ancak, kitaplarımızın dolaysız yaşamı önce içinde yazdığımız dilin, sonra kendi bireysel dilimizin anlaşılabilirliğiyle doğrudan orantılıdır. Yapıtların başka türlü bir yaşamı da var kuşkusuz: Rabelais'in XVI. yüzyıl fransızcasında yazılmış başyapıtı özgün biçimiyle çok az insan için yaşıyor, ama hem güncel fransızcaya çevrilerek yaşatılıyor, hem de dünyanın başka güncel dillerine çevrilerek.

Ama Rabelais örneği çevirmenin tutumunu da gündeme getirmekte.

Birkaç yıl önce bana yöneltilen zehir zemberek bir eleştiriyi anımsıyorum. Çokbilmiş bir köşe yazarımız bir Marcel Proust çevirisinde öztürkçe sözcükler kullanmış olmamı bağışlanması zor bir kusur, nerdeyse bir suç olarak niteliyor, Swann'ın bir aşkı'nı Proust'un Türkiye'deki çağdaşı ve uğraştası Halit Ziya Uşaklıgil'in türkçesine yakın bir türkçeyle çevirmem gerekirken, tersine bir yol izlediğimi söyleyerek benim gibi kişilerden her türlü sapkınlığın beklenebileceğini anırtıyordu. Bilindiği gibi, çağdaş olmaları ve roman yazmaları dışında, Proust'la Uşaklıgil'in ortak yanlarından söz etmek zordur. Üstelik, Halit Ziya Uşaklıgil ilk kez 1897'de yayımladığı Mai ve Siyah'ı

1938’de yeni kuşaklar için güncelleştirerek yeniden yayımlamıştır. Demek ki, beni eleştiren yazarın parlak mı parlak görüşü en azından Halit Ziya’nın görüşünün tam tersi. Ama eski dönemlerin yapıtlarının çevrilmesine ilişkin eski bir önyargıyı dile getirmesi açısından ilginç. Bu önyargıya kapılanlar dillerin evreleri arasında koşutluklar kurar, eski bir yapıtın dilimize çevrilmessi söz konusu olunca, kendi yazınımızda onunla çağdaş örnekçeler arama gereğini vurgularlar. Böylece, söz konusu önyargıya göre, örneğin Rabelais’yi türkçeye çevirmek için XVI. yüzyıl Türk yazınında ona uygun bir biçem, ona uygun bir söz dağarcığı, ona uygun bir sözdizim bulmak kaçınılmaz olur. Ne var ki, önyargının geçersizliğini anlamak için sonucunu tasarlamak yeter: böyle bir türkçe günümüzün Türk okuruna Rabelais’nin fransızcası kadar uzak olacağına göre, girişim ancak saçma bir çaba olarak nitelenebilir. Üstelik, mantık bu olunca, kendi dilimizin daha ortaya çıkmamış olduğu dönemlerde yazılmış yapıtları çevirmekten kesinlikle vazgeçmemiz gerekir.

Bereket, çevirmenler hiçbir zaman uymamışlar bu saçma gereğe: sümerceden, akadçadan bile metinler çevirmişler. İyi de etmişler. Çünkü, hakçasını söylemek gerekirse, adına yaraşır her çevirmen, çevireceği yapıtı eline alınca, değişik dilsel koşutluklar arar, çoğu kez de bulur; ama tüm bu koşutluklar güncel dilin çevreni içinde kalır, eskilik havası da, yenilik havası da, seçkinlik havası da bu çevren içinde aranır. Ayrıca, çeviri yalnızca bir dilden bir dile değil, bir ekinden bir ekine, bir uzamdan bir uzama, bir dönemden bir döneme yapılır. Bugün, Proust’u “tahayyül”, “mu-hayyile”, vb. türünden sözcüklerle türkçeye çevirmeye kalk-

mak hem dilimizin geldiği çizginin çok gerilerine düşmek, hem Proust'u bir tutucuya dönüştürerek öncü yazar niteliğine gölge düşürmektir.

Yazar ya da çevirmen gününün dilinde bunalabilir, ama bunalımı du dilin eski evrelerine sığınarak aşmaya kalkmak balığın kendini ırmağın dışına atmasına benzer.

İstanbul, 10.1.1999

KÜLTÜR BAKANLIĞI
YAYINLAR DAİRESİ BAŞKANLIĞINA

İLGİ: 28.12.1998 gün ve B. 16. 0. YDB. 0. 00. 00.
01/928. 1 - 2752 sayılı yazınız.

Başkanlığınızca hazırlanmakta olduğunu bildirdiğiniz Cumhuriyet Dönemi Çocuk ve Gençlik Öyküleri Seçki-si'ne benim "Büyükbaba" adlı öykümün de alınmasına izin verdiğimi saygılarımla bildiririm.

Tahsin YÜCEL

Tahsin Yücel
Operatör Raifbey Sok. 48/6
80220 ŞİŞLİ/İSTANBUL

İstanbul, 10.1.1999

**GALATASARAYLILAR DERNEĞİ
BAŞKANLIĞINA**

1.10.1998 tarihli yazınızı aldım. Bir aksilik sonucu, yanıt vermekte geciktiğim için özür dilerim.

Sicil kurulunuzca saptanan 13.948.000 Tl. Aidat bor-
cumun tahsil edilebilmesi için kredi kartımla ilgili bilgile-
EK'te sunuyorum.

Bu arada, Divan Kurulu üyesi olmakla birlikte, üyelik
umaramı bilmediğimi, üyelik kartım olmadığını, bilgi ve-
lecek olursa, sevineceğimi bilmenizi isterim.

Saygılarımla.

Tahsin YÜCEL

Tahsin Yücel
Operatör Raifbey Sok. 48/6
80220 ŞİŞLİ/İSTANBUL

DİL VE YETENEK

Daha Taksim’de yer bulup oturmuş, kitabıma dalmışım. Unkapanı’nda, kapılar açılınca, ne oluyorsa oluyor, birden başımı kaldırıp onları görüyorum: anayla baba, kucaklarında birer çocuk; bir kız, bir oğlan ya da iki oğlan, çünkü küçük daha kundakta, oğlan mı, kız mı, kestirmek zor. Şu var ki, çocuklardan önce anayla babaya takıldı benim gözlerim, ikisi de ufak mı ufak, cüceliğin sınırında, ikisi de kavruk, kara, çarpık, insan güzelliğinden pek pay almamışlar. Ama şu koca kentte birbirlerini bulmuş olabilmeleri bir tansık, çocukları olabilmesi de bir tansık. Daha candan bir bakışla bakılınca, çirkinlikleriyle uyumlu, hatta güzel bir çift görüntüsü vermeleri de bir tür tansık sayılabilir. Ancak küçük oğlanın görüntüsü başkaldırtıcı: burundan düşmüş gibi babasına benziyor; üstelik, hem çok ufak, hem de her şeyinde bir yaşlılık havası var; gene de yaşını kestirmek çok zor, belki üç, belki beş.

Ben bunları düşünürken, onlar yerleştiler bile: küçük kadın pencere yanına oturdu, küçük adam koridor yanına oturup oğlanı kucağına almak istedi, ama oğlan istemedi, pencereye gidip burnunu cama dayadı, sonra, birdenbire,

konuşmaya başladı. Arabaları, otobüsleri, kırmızı ve yeşil ışıkları, insanları, Manifaturacılar Çarşısı'nın değişen görüntülerini anlattı anasına, babasına ve bebeğe, sanki kendi gözleri görmüyormuş da birinin betimlemesine gereksinimi varmış gibi. öylesine ayrıntılı, öylesine de düzgün, kıvrak, sevecen, şiirli, ben diyeyim pınara inen üç güzeli anlatan bir Karacaoğlan, siz deyin Kapalıçarşı'yı ya da Galata Köprüsü'nü anlatan bir Orhan Veli. Anası da, babası da, ağızları açık, hayranlıkla onu dinleneye başladılar. Ben de öyle. Öyle ki, Sarıcahan'de ineceğimi unutturdu, kusursuz tümcelerinin ardından indikleri durağa, yanı ta Yusufpaşa'ya kadar götürdü beni.

Bir düste ilerler gibi Yusufpaşa'dan Beyazıt'a doğru yürürken, üzerinde konuşmaya değmeyecek kadar sıradan bir şeyi ilk kez o anda, ilk kez benim bulguladığım bir gerçek gibi düşünüyordum: yetenekler her zaman birbirleriyle bağıntılı ve oranlı biçimde verilmiyordu insanlara. kımının gözleri çok keskin, kımının kulağı çok duyarlı, kımının sesi çok güzel oluyor, kimi öncelikle çok kıvrak bedeni, kimi çok becerili elleri, kimi yaratıcı kafası, kimi benzersiz düş gücüyle seçiliyor. kimi bedensel güzelliğiyle, kimi de kendisine yanıt yetiştirmekte güçlük çeken küçük ana baba arasındaki şu kavruk çocuk gibi olağanüstü bir konuşma yeteneğiyle göz kamaşırtıyordu. Hepimizin durumu bu değildi kuşkusuz, çoklarımızın yetileri birbiriyle oranlıydı, ama, öyle görünüyordu ki, yetilerimiz dengelendiği oranda sıradanlaşıyor, biz de sıradan yetilerimizle "idare ediyor", ağırlığı birine ya da birkaçına vererek yaşamda kendimize iyi kötü bir yol açıyorduk. Ama şu çocuğunki gibi yetiler genellikle tekil ve erişilmez kalıyordu, tıpkı bir Einstein'ın, tıpkı bir Balzac'ın, bir Beethoven'ın, bir Nu-

reyef'in ya da bir Metin Oktay'ın yetileri gibi.

O gün sık sık yeniden düşündüm bu rastlantıyı, her düşünmemde olağanüstü geldi bana, her düşünmemde kavruk çocuk için birbirinden parlak yazar, ozan, oyuncu, politikacı gelecekleri düşledim. Sonra başka otobüslere bindim, başka yollarda yürüdüm, insanlarla konuştum, gazete okudum, televizyon izledim, yavaş yavaş bir duman gibi dağıldı büyü, kendi kendime güldüm. Öyle ya, diyelim ki üç yıl sonra, ilk kez bir sınıfın kapısından içeri girdiği zaman, bugün otobüste bülbül gibi şakıyan bu çocuk güler yüzlü bir öğretmeninin karşısında bile kekelemekten başka bir şey yapamayabilir, tek tümce kuramayabilirdi. İlk kez okula gelmenin sarsıntısı yaratabilirdi bu durumu, burada hep kendisinden daha iri, daha sağlıklı, daha güzel çocukların arasında bulunmanın sarsıntısı da yaratabilirdi, ama daha okula gelmeden de yitirmiş olabilirdi yetisini.

Doğru olması durumunda, neyi gösterir bu? Dilsel yeti dediğimiz şeyin belli sürelerle gelip gittiğini ve söz konusu sürenin kişiden kişiye değiştiğini mi? Yoksa kişinin Einstein gibi olağandışı bir bilim adamı, Beethoven gibi olağandışı bir besteci, Metin Oktay gibi olağandışı bir futbolcu olmasını sağlayan yetiler türünden bir yeti olmadığını, dolayısıyla, belirli hastalık ya da sakatlık durumları bir yana, herkese eşit olarak verildiğini mi? “Uygun biçimde eğitilmiş her insan iyi ya da kötü şiirler yazabilir; oysa müziksel bulgulama özel yetenekler gerektirir, verilmemiş olmaları durumunda geliştirilemeyecek yetenekler”, derken. Claude Lévi-Strauss son olasılığı benimsemeye daha yatkın görünür.

Ama, durum buysa, yüzde yüz haklı olduğu söylenebilir mi?

“Uygun” ya da “yeterli” bir eğitim sonunda iyi ya da kötü şiir yazılabildiğine göre, yetilerimizin dışavurumunda eğitimin belirleyici bir işlevi bulunduğu kesin. Ancak, eğitimin de, öğrenme çabasının da eşit olması durumunda bile, sonuçlar aynı olmayabiliyorsa, bir başka deyişle, aynı öğretimi aynı özenle izleyen kişilerden kimileri daha iyi, kimileri daha kötü şiir yazabiliyorsa, işin içinde doğanın, yani yetinin payının da aynı ölçüde belirleyici olduğunu kesinlemek gerekir. Yalnız şiir konusunda değil, dilin her türlü gerçekleştiriminde. Çünkü, Benveniste’in dediği gibi, “dil insanın doğasındadır, insan yaratmamıştır onu”. Bu bakımdan, dili betimlerken “araçtan sözetmek insanla doğayı karşılaştırmak” anlamına gelir. “Kazma, ok, tekerlek doğada yer almaz. Üretilmiş nesnelerdir bunlar”. Belki aynı şey öteki insan yetileri için de söylenebilir. Ama, dilsel yeti başta olmak üzere, eğitim yoluyla geliştirilen tüm yetilerin bir kökü insanın doğasındaysa, bir kökü de toplumda, daha yerinde bir deyimle, ekindedir, çünkü, gene Benveniste’in dediği gibi, “insan doğaya değil, ekine doğar”. Bu nedenle, ne yeti saltık bir etkindir, ne ekin, ikisi bir arada, bir tür elbirliğiyle oluşturur kişiyi. Bu nedenle, yani birey olarak hem doğanın, hem ekinin ürünü olduğumuz için, XVIII. yüzyıl Almanya’sında bir Beethoven olanaklıdır, ama XVIII. yüzyıl Türkiye’sinde de, XVIII. yüzyıl Japonya’sında da olanaklı değildir. Bu da Lévi-Strauss’un müzik yetisinin ayrıcalığı konusundaki kesinlemesini tartışmalı bir duruma düşürür.

Hiç kuşkusuz, şöyle bir çevremize baktığımız zaman, doğanın müzik yeteneğini insanlara daha bir cimrice, dil yeteneğini daha bir cömertçe dağıtmış olduğunu düşünmeye yöneliriz. Ne var ki, işin içine “iyi”/“kötü” karşıtlığını sok-

tuktan sonra, “uygun biçimde eğitilmiş” bir kişinin kötü besteler bile yapamayacağını savunmak zorlaşır. Önceden “verilmiş” bir yeteneğin zorunlu olduğu düşünülüyorsa, aynı şey şiir için de, hatta konuşma ve yazma için de doğrudur. Müzik konusunda “uygun eğitim”in herkes için gerçekleştirilebilir olmadığı düşünülüyorsa, bir kez daha, aynı şey şiir için de, düzyazı için de, resim için de, bilim için de doğrudur. Eğitimin düzeyi ve yoğunluğu kişiye ve alana göre değişebilir, ama Einstein’ı da, Beethoven’ı da, Oscar Wilde’ı da ulaştıkları çizgiye hem doğadan, hem ekin-den aldıklarının getirdiğini söylemek bile gerekmez.

Şu var ki, dil eğitimi müzik eğitiminden de, resim eğitiminden de, bilim eğitiminden de farklıdır: hem zaman, hem uzam düzleminde, ötekilerle karşılaştırmayacak kadar yoğun ve yaygındır, nerdeyse yaşamın tüm edimlerine eşlik eder. Dilsel yetinin müzik ya da matematik yetisine benzer bir yeti olmadığı yanılgısı da büyük bir olasılıkla bundan doğar. Oysa, gerek sözdizim, gerek sözlükbilim düzeyinde, dil öğrenimi hiç bitmez, dilimizin sözcüklerini sürekli öğreniriz, hiçbir zaman da hepsini bildiğimizi söyleyemeyiz. Dil bizim için hem bir nitelik, hem de bir iyeliklidir. Ama konuştuğumuz dili bizden daha iyi ve daha kötü konuşanlar, bizden daha az ve daha çok bilenler varsa, bunda yetinin de payı vardır, eğitimin de. Bu çifte köken dolayısıyla, zaman zaman çok yetenekli az yeteneklinin gerisinde kalabilir, ama, sonradan kazanılanların eşitliği durumunda, doğuştan daha yetili olanın her zaman ötekinin ilerisinde bulunması doğaldır. Daha önce de belirttiğim gibi, dilsel yeti öteki insan yetilerine göre daha cömert ve eşitlik duygumuza daha yatkın bir biçimde dağıtılmış görünür. Ama Taksim-Topkapı otobüsünde beni hayran bıra-

kan üç ya da dört yaşındaki oğlanın şaşırtıcı konuşması önceden “verilmemiş olması durumunda geliştirilemeyecek” bir olağandışı yetinin değil de neyin belirtisi olabilir?

Okula başlamasından ya da babasınıninkine benzer bir yaşamın dar çerçevesi içinde sıkışıp kalmasından sonra yetisinin olduğu düzeyde kalması, hatta gerilemesiye, birtakım ruhbilimsel sorunlar bir yana, her şeyden önce ekin sel ortamla, yani söz konusu yetinin başka yetilerle ilişkisiyle açıklanır. Bu yeti örneğ in düşünceyle, gözlem ve imgelem gücüyle, kulakların duyarlılığıyla, hatta aktarılan söylemin nitelik ve niceliğıyle bağıntılıdır. Hiç kuşkusuz, kişinin tüm yetilerinin hiçbir dönüşüme uğramadan Hippolyte Taine’in ana yeti diye adlandırdığı şeyin buyruğuna girmesi gerekmez; tam tersine, Einstein’ın bilim adamı kişiliğinin içindeki ozanı ya da müzisyeni bir ölçüde öldürmüş olması da olanaklıdır, Metin Oktay’ın büyük futbolcu niteliğ ini büyük bir yüz metre koşucusunu yok etmek pahasına kazanmış olması da. Gene de Roma ve Tokyo Olimpiyatları maraton şampiyonu Abeba Bikila’nın bile başarısını yalnızca koşma yetisine borçlu olmadığını, başka yetilerini, bu arada usunu ve imgelem ini de kullandığını söylemek pek yanlış olmaz. Nureyef’in dans yetisinin bu denli gelişmesiye, hiç kuşkusuz, olağ andışı bir yetinin alabildiğ ine geliştirilmesi yanında, çok karmaşık bir yetiler bütünü nün sonucudur.

Özellikle dilsel yeti söz konusu olduğu zaman, bir yetinin öteki yetilerden destek almadan çevrime girdiğ i, yani nerdeyse tümüyle bağımsız bir biçimde işlediğ i de olmuyor değil. Bunun en güzel örneğ i Beckett’in nerdeyse tüm varlıkları dile indirgenmiş kişilerinin durmamacasına yinelenen, ama kendi kendilerinden öte bir şey anlatmaz gö-

rünen söylemlerinde çıkar karşımıza. Bir başka örneği de genellikle en somut biçimini politikacıların ağzında bulan ve her şeyi anlatır gibi görünüp hiçbir şey anlatmayan söylemlerde: çokları su gibi akıp gider, zaman zaman alıcısını etkiler de. Ama gelişmiş bir söz yetisinin ürünü olduklarını söylemeye olanak yoktur: gerçek bir iletişimden çok, iletişimin öykünüsüne, yani yaratım yerine yinelemeye yönelirler. Yaratıcı söylem böylesine akıcı olmaz her zaman, hatta, kimi durumlarda, nerdeyse kekelemeyi andırır, Mallarmé'nin düzyazıları gibi.

Ne olursa olsun, bu örnekler dilin başka yetilerden bağımsız bir biçimde de işleyebildiğini gösteriyor bize. Bu durumda da insan ister istemez soruyor: tersi de doğru olabilir mi bunun? Örneğin dilsel yetiyi doğanın kişiye eksik vermiş olması (ya da dilsel bir sakatlık) ya da kişinin ekin içinde (alıcı ve/ya da verici olarak) bu yetiyi gereğince geliştirmemesi durumunda, özellikle dile bağlı olan kimi etkinlikler, diyelim ki felsefe, diyelim ki yazın, dilden bağımsız olarak, dile boşverilerek ya da çok yetersiz bir sözdizimsel ve sözlükbilimsel birikimle sürdürülebilir mi? Ünlü dilbilimci Hjelmslev'in söylediği gibi, anlam dil düzleminde belirmediği sürece çözümlenmemiş bir veri, "biçimlenmemiş bir kitle" olarak kaldığına, Roland Barthes'ın söylediği gibi, yazının varlığını dilin varlığından ayırmaya olanak bulunmadığına göre, "Hayır!" diye kesip atmamak zor. Ama, dedikleri gibi, burası Türkiye: Türkiye'de, özellikle şu son yıllarda, düşünür, yazar ya da ozan olmak için olabildiğince geliştirilmiş özel bir dil yetisiyle donanmış olmak şöyle dursun, ana dilini doğru dürüst bilmek bile gerekmiyor. Zaman zaman, gözde düşünür, gözde romancı, gözde ozan olmanın ilk koşulu kişinin kendi dilini doğru dürüst

kullanılmak düzeye gelmemiş olmasıymış gibi bir duyguya bile kapılıyor insan.

Taksim-Topkapı otobüsündeki o güzelim çocuk konuşmasını dinlediğim günün akşamı, çok ünlü ve çok gözde bir yazarımızın bir armağan kitapta yayımlanmış üç sayfalık bir yazısını okurken bir kez daha düşündüm bunu. Chateaubriand “Ağladım ve inandım”, der ya hani, ben de okudum ve gözlemimin doğruluğundan kuşku kalmadı.

Başka bir sonuca varmam da beklenemezdi. Üç dört yaşında bir yoksul çocuğunu kimilerinin “büyük” diye niteliği bir yazarla karşılaştırmak gibi olmasın, otobüsteki çocuk Orhan Veli’nin ünlü “Tahattur”’unu bilmezdi kuşkusuz, ama, Unkapanı’ndan Yusufpaşa’ya, yüzünden belirtcini hiçbir zaman olumlu anlamda kullanmayacak ölçüde bir dilsel duyarlılığı bulunduğunu fazlasıyla kanıtlamıştı bana; ünlü yazarımızda böyle bir dil duyarlığından iz bile yoktu: “en iyi yazılarını çok sevdiği yazarlar yüzünden yazmıştır”, diyordu; “ilk romanım yüzünden tanıdığım İstanbul’daki edebiyat çevreleri”, diyordu; bu arada “edebiyat çevreleri”ni tanıdığını söylemek isterken, “İstanbul”u tanıdığını söylüyordu. Otobüsteki çocuk “şüphe” ve “kuşku” sözcüklerinin olumsuz çağrışımının ayırımına varmamış olabilirdi daha, gene de “bu imkânlardan yararlanabilmek için amcanın sevgisini kazanıyor olmamız şüphesi kimi zamanlar aklımızı kurcalar” ya da “Aynı duygular, kendisine yönelen ilgi ve sevginin hakiki ve saf olduğundan kuşkulanan amcanın da ruhunu kemirir” türünden tümcelerde olumlu ile olumsuzun birbirine karıştırıldığını hemen anlar, büyük bir olasılıkla, böyle bir tümcede “...olduğundan” değil, “... olmamasından” demek gerektiğini dilsel içgüdüyle sezerdi. “Padişah’ın tek bir sözyle insanın bütün

dünyasının değışivereceği geçmiş zamanlara benzeyen bir ortam” sözünde tümceyle yantümce arasındaki zamansal aykırılığı da sezer ve ünlü yazarımızın geleceğe bir yırtık gibi açılan geçmişler kurabilmesine gülerdi. “Edebiyat zevki ve değeri üstünde çok kuvvetli bir gücü olduğunu biliyordum” tümcesinde görüldüğü gibi kavramın kendi kendisiyle nitelenmesine de gülerdi. Ama, öyle sanıyorum ki, “Olabilecek şeylerin daha kötüsü bu güç ilişkilerinin ve sevgi kuşkularının ailenin tadını çıkarması, yaşaması gereken asıl hayatının yerini almasıdır” tümcesi karşısında şaşırdır, burada “güç ilişkileri ve sevgi kuşkuları”nın, deyimden bilinen anlamının sezdirdiğı gibi, aileden haz ya da tat alması mı, büyük yazarımızın imgeleminin şaşırtıcı bir cilvesiyle, ailenin içindeki tadın cımbız ya da neşter türünden bir araçla çıkarılıp alınması mı söz konusuydu, yoksa büyük yazarımız “tadını çıkarma” deyiminin “tadını kaçırma” anlamına geldiğini mi sanıyordu, bilemezdi. Ben de bilemedim doğrusu. Gene de iyimserliğimi korumak için bayağı kendimi zorladım.

Ama iyimserlik götürse götürse iki uzak umuda götürebilirdi bizi: yazarımızın dilsel yetersizliğinin ekin sel olması durumunda, eksiklerini tamamlayıp yanlış bilgilerini düzeltmesini beklemek gerekirdi, bekleme de ömür boyu sürebilirdi; doğal olması durumundaysa, son yıllarda dev adımlarla ilerleyen hekimliğin “organ nakilleri”nden sonra “yeti nakilleri”ni de gerçekleştirmeye başlamasını beklemekten başka bir şey gelmezdi elimizden. Ama gözde yazarlarının anadillerini doğru dürüst bilmedikleri bir ülkede hangi ölümlerin dilsel yetisinin hangi canlılara “nakledileceğine” kim karar verecekti?

İşte bütün sorun burada, Hamlet’in dediğı gibi.

DİL VE EKİN

Türkçe bugün hem bireyler arasında günlük iletişim aracı, hem de bilim, düşün, yazın, kısacası ekin dili olarak, tarihinin en ileri aşamasında bulunmakta: insan ve doğayla bağıntılarımıza ilişkin her şeyi bu dilde anlatabiliyoruz, Freud'dan Lévi-Strauss'a, Proust'tan Joyce'a, çağımızın en büyük bilim ve yazın adamlarının en gelişmiş diller içinde oluşturulmuş, en ayrıntılı ve en karmaşık yapıtlarını bu dille kendi ekin evrenimize aktarabiliyoruz. Kuşkusuz, türkçe tarihinin her evresinde böylesine ileri bir düzeyde değildi, hatta bu ileri düzeyine son elli yıl içinde eriştiğini söyleyebiliriz. Aynı gelişmeyi, ekinsel ve bilimsel gelişmelere koşut olarak, birçok dilde saptadığımıza göre, şaşılacak bir yanı yok bunun. Şaşırtıcı olarak niteleyebileceğimiz bir şey varsa, o da türkçenin bu düzeye gelişmesinin sürekli ve düzenli bir biçimde, devlet gücüyle durdurulmak, hatta tersine çevrilmek istendiği bir dönemde erişmiş olmasıdır.

Gerçekten de, 1950 yönetiminin çıkardığı ilk yasalar-dan biri Anayasa'nın dilini çeyrek yüzyıl geriye götüren ya-

sadır; bununla da yetinilmeyerek türkçenin özleşip gelişmesinden yana olanlar “sakıncalı” sayılır; 1970 ortalarında ortaöğretimde okutulan tüm ders kitapları yeniden, değil öğrencilerin, öğretmenlerinin bile anlayamayacağı kadar koyu bir “osmanlıca”yla yazdırılır, okullarda öğrencilere, radyo ve televizyonda konuşmacılara yeni terim ve sözcük kullanmayı yasaklayan genelgeler yayımlanıp yasak sözcük dizelgeleri çıkarılır; 12 Eylül yönetimi de Atatürk’ün kurduğu Türk Dil Kurumu’nu kapatmakla sorunu kökünden çözüp gelişimi kesinlikle durduracağını sanır. Ama türkçe, gelişimi süresince, nerdeyse kendisini ezme-ye çalışan ağır baskıyla beslenerek bugünkü ileri ve, çok daha önemlisi, yaygın düzeyine gelir: bugün, türkçenin arlaşıp gelişmesine kesinlikle karşı olanlar bile, bilerek ya da ayırımında olmadan, özleştirme akımının getirdiği zengin sözcük ve terim dağarcığını kullanmakta.

Bu ilginç sonucu hazırlayan etkenlerin en önemlilerinden biri, gelişimin belirli bir noktadan sonra dilbilimsel bir olgu niteliği kazanarak kendi iç yasasına göre işlemeye başlamış olmasıdır. Bir başkası, (her biri ayrı özden olmakla birlikte) dil ile toplum, dolayısıyla ekin arasında belirleyici bir bağıntı bulunmasıdır. Daha bir başkası, aydınlarımızın, sanatçı ve bilim adamlarımızın önemli bir kesiminin anadillerine verdikleri değerdir. Daha bir başkasıysa, türkçenin (ya da anadili türkçe olanların) gelişmiş Batı dilleriyle kurduğu değişik ilişkiler, örneğin dilbilimsel araştırmalar, örneğin çeviri etkinliğidir. Hiç kuşkusuz, başka etkenler de gösterilebilir. Tartışılmayacak bir şey varsa, o da türkçenin artık yetkin bir ekin dili olduğudur.

Ama dilimizin eriştiği bu gerçekten ileri düzey tüm dil-

mel ve ekinel sorunlarımızı çözdüğümüzü mü gösterir? Hayır. Dilimizin ve ekinümüzün sürem ve uzam içinde gelişimleri açısından olsun, başka diller ve başka ekinlerle kurdukları ilişkiler açısından olsun, birtakım önemli sorunlarla karşı karşıya bulunduklarını söylemek gerekir.

II.

Dillerin ve ekinlerin gelişip zenginleşmesinde olabildiğince çok sayıda yabancı dille ilişkiye girmenin önemi bilinir: başkasına ve evrensele ulaşmanın belki de en kestirme yolu bu çok yönlü ilişkidir. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de öğretimin ayrılmaz bir ögesi durumuna gelmiş olan yabancı dil öğretimi özünde öncelikle böyle bir koşulu gerçekleştirme amacını güder: öğrendiğimiz her dilin bizi değişik bir düşünce biçimine, değişik bir ekine götüreceği düşüncesini içerir. Her dil ya da her ekinin özgül ve özgün bir nitelik taşıması farklı dil ya da ekinlerin birbirlerine kapalı kalmasını içermez: fransızca bilgimiz anadilimize, Fransız yazını yazını-mıza, Fransız bilimi bilimimize yeni olanaklar getirebilir, onu bütünleyebilir. Kuşkusuz, tersi de doğrudur. Ama, Martinet'nin vurguladığı gibi, her dil bir “dünya” olduğuna göre, yabancı dil öğretiminde temel ilkenin, birey düzleminde olmasa da toplum düzleminde, olabildiğince çok sayıda dille bağıntı kurmak, giderek olabildiğince çok sayıda ekin-i toplumumuz için erişilir kılmak olduğunu söylemek bile gerekmez.

Buna karşılık, özellikle son yıllarda, ülkemizde bu ilkeye yüzde yüz ters bir yol tutulduğunu, orta öğretimde ya-

bancı dil öğretiminin nerdeyse tek bir dille: ingilizceyle sınırlandırıldığını görüyoruz. Gerçek amaç unutulmuş yabancı dil öğretimi ekinin bir gereksiniminden çok, toplum içinde yükselme aracı olarak değerlendirilmekte, bu tutum da birtakım siyasal ve ekonomik gerekçelerle doğrulanmak istenmektedir. Ancak, en azından fransızca, italyanca, ispanyolca, rusça ve almanca gibi önemli ekin dillerinin erişilmesi zor diller olarak kalması, yani ancak çok az sayıda bireyce öğrenilmesi dilimiz ve ekinimiz için gerçekten büyük bir eksikliklerdir. Üstelik, yabancı dil öğretiminin tek bir dille: ingilizceyle sınırlı tutulması iki büyük yanılgıya da kaynaklık etmektedir:

1) kişiler yalnızca İngiliz-Amerikan ekinlerinin kazanımlarına değil, başka birçok ekinlerin kazanımlarına da ingilizce, yani İngiliz ve Amerikan yayınları aracılığıyla ulaşabildiklerinden, başka ekinlerin kazanımlarını da İngiliz-Amerikan ekinine mal edebilmekte, böylece bu dile ve bu ekine hiç de içermedikleri bir üstünlük tanıyabilmektedirler;

2) bu dilin ve bu ekinin toplumca öğrenilip bağıntıya geçilmeye değer tek dil ve tek ekin olarak değerlendirilmesi bu dilin ve bu ekinin üstünlüğüne ilişkin bir önyargı getirmesine, bunun sonucu olarak, kendi dilimizden ve kendi ekinimizden üstün sayılmasına, hatta kendi dilimize ve kendi ekinimize yeğ tutulmasına neden olmaktadır.

Böylece, iki yıl önce, ingilizce öğretimine ağırlık vermek savında olan bir özel öğretim kurumu gazetelerde “Siz hâlâ annenizin dilini mi konuşuyorsunuz?” biçiminde tanıtılar yayımlayabilmiştir.

III.

Bu anlayışın en belirgin ve en belirleyici belirtilerinden birinin de son yıllarda başdöndürücü bir hızla yaygınlaşan yabancı dilde öğretim, daha doğrusu ingilizcede öğretim olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi, ülkemizde, kimi devlet üniversitelerinde öğretim tümünden ingilizce yapılırken, kimilerinde aynı izlenceleri biri türkçe, öbürü ingilizce aracılığıyla gerçekleştiren çift fakülteler bulunmakta, sayıları hızla artan özel üniversitelerin neredeyse tümü de öğretimini ingilizce yapmaktadır. Bu tutumun gerekçesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, ingilizcenin tartışılmaz üstünlüğü ya da, Yüksek Öğretim Kurulu başkanının da açıkça savunduğu gibi, türkçenin önlenmez yetersizliğidir. Ne var ki, ülkemizde yüksek öğretimin başlangıcından beri türkçe yapılmış olması da, bugün aynı izlencelerin aynı kurumlarda, aynı zamanda hem türkçe, hem ingilizce uygulanması da bu savı kesinlikle geçersiz kılmakta. Gerçek gerekçe, toplumumuzda belli kesimlerin yabancı dil tutkusu ve ortaöğretimde yabancı bir dili yeterince öğrenememiş öğrencilerimizin eksikliğini üniversite öğretimini, kısa bir hazırlık döneminin ardından, yabancı dille yaparak kapatmak istemesidir.

Ne var ki, öğrencilerimizin ortaöğretim süresince ana-dillerini yeterince öğrenemedikleri gerekçesiyle yüksek öğrenimleri sırasında dört yıl süresince türkçe dersleri görmelerini zorunlu kılan yetkililerin altı aylık ya da bir yıllık bir hazırlık öğreniminin ardından ingilizcede ekonomi, hukuk, yazın, felsefe, tarih öğrenimi yapılabilmesini hangi mantığa dayandırdıklarını anlamaya olanak yoktur. Buna karşı-

lık, dilsel yetersizliğin öğrenciyi düşünmekten çok ezberlemeye, yaratıcılıktan çok öykünmeciliğe yönelttiğini deneyimlerimizle biliriz. Yabancı dilde öğretim yapan öğretim üyelerimize gelince, bu dili sık sık görüldüğü gibi “çatpat” değil, çok iyi bilmeleri durumunda bile, başarılarının anadilde sağlayabilecekleri başarının altında kalacağı dilbilimsel bir gerçek.

Bilindiği gibi, adına yaraşır tüm dilbilimciler her dilin kendine özgü bir yapısı bulunduğunu, dolayısıyla dünyaya ve insana bakışımızı benliğimizin bir parçası olan anadilimiz koşullandırıldığını söylerler. André Martinet, Aristoteles’in Hopi diline çevrilmesinin hiç mi hiç düşünölmeyecek bir şey olmadığını belirttikten sonra, “Ama Aristoteles yapıtlarını Hopi dilinde tasarlamış olsaydı, Batı düşüncesi bugünkü Batı düşüncesi olmazdı”, diye eklerken, bu gerçeği dile getirir.

Gene bu gerçeğin gereği olarak, uzun yıllar Senegal’de yaşamış, bu ülkedeki değişik toplulukların dilleri ve başka dillerle ilişkileri üzerinde kapsamlı incelemeler yapmış değerli bir dilbilimci, Pierre Dumont, devlet dilinin Fransızca olduğu bu ülkede, tüm yurttaşların “anadillerinin gelişebileceğine gerçekten güvenmeleri” gerektiğini kesinledikten sonra, “Aydınlar, ülkenin seçkin tabakasının üyeleri, çocuklarını Volof. Serer ya da Polar okuluna göndermelidir”, der. Çünkü, ona göre, örneğin matematik Fransız ve Volof dillerinde aynı biçimde, dolayısıyla aynı etkinlikle öğretilemez. Bu nedenle, Fas, Tunus, Cezayir gibi sömürge koşulundan oldukça yakın bir geçmişte sıyrılmış Kuzey Afrika ülkeleri öğretim yapısı oldukça yaygın bir biçimde sömürgeci ülkenin dili üzerine kurulmuşken, bu dilde ders ve-

recek öğretim üyesi bulmak gibi bir sorunları da yokken, olabildiğince hızlı bir biçimde ulusal dilde öğretime geçme yolunu tutmuşlardır. Bu durumda, tarihinin hiçbir döneminde sömürge konumuna düşmemiş bir ülkenin öğretimde dört elle çağıdışı bir sömürge koşuluna sarılmasını anlamak zordur.

Bilim dilimizin gelişimini yavaşlatması ve öğrenim ve öğretim gücümüzü düşürmesi bir yana, ulusal onur sorunu da bir yana, böyle bir gidişin günün birinde türkçenin Türkiye Cumhuriyeti'nin "resmi" dili olmasını bile tartışmalı duruma getirmesinden korkulur.

IV.

Dilimizin kendi içinde de birtakım sorunları yok mu? Var kuşkusuz. Örneğin son yıllarda "dil kirlenmesi" olarak adlandırılan olgu, yani özellikle günlük dilimize çok sayıda olmasalar da çok kullanıldıklarından çok sayıdaymış gibi görünen yabancı sözcük ve deyimlerin girmesi, kimi harf ya da harf kümelerinin İngilizce okunuşlarının yeğlenmesi, mağaza adlarının ve markaların büyük çoğunluğunun yabancı sözcüklerle oluşturulması da bu sorunlardan biri. Böyle bir durumu onaylamak kolay değil. Ne var ki kirlilik bedeninin kalıcı bir durumu olmadığı gibi dilin de kalıcı bir durumu değildir. Günlük dilde yoğun bir biçimde kullanılan çoğu aykırı (ya da yapı dışı) deyim ve sözcüklerin zamanla silinip gittiklerini biliyoruz. Ama örneğin Karacaoğlu'nın dilinin hiçbir zaman kirlenmediğini, örneğin Melih Cevdet Anday'ın dilinin hiçbir zaman kirlenmeyeceğini de biliyoruz.

Bir başka sorun, bugün, toplum yaşamında, nerdeyse her şeyin gittikçe artan bir hızla tek biçimliliğe yönelmekte olması. Dil de, temel yapısı değişmez kalmakla birlikte, gerçekte kendi temel özelliklerine de uygun düşen bu yönelime uymakta. Böylece, özellikle söyleyim ve sözcük dağarcığı açısından bir anlamda önemli bir zenginlik olarak niteleyebileceğimiz yerel farklılıklar, öğretimin, özellikle de görsel-işitsel iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu, silinip gidiyor: tüm yerel ağızlar (farklı oranlarda ve farklı hızlarda da olsa) İstanbul ağzına yaklaşıırken, İstanbul ağzı da özelliklerinden bir şeyler yitirmekte. Üzülmemiz ve önlemeye çalışmamız gereken bir durum mu bu? Tüm dillerin sürekli değişim içinde olduğunu bildiğimize, üstelik tek biçimlilik anadil öğretimiyle gerçekleştirilmeye çalışılan bir amaç olduğuna göre, hayır. Ama türkçenin tüm ağızları şu ya da bu biçimde onun zenginliğine tanıklık ettiğinden, hem de dilsel değişimler (incelenmeye değer dilbilimsel olgular olmaları yanında) aynı zamanda ekin sel ve toplumsal değişimlerle bağıntılı olduğundan, bu hızlı geçiş evresinde, İstanbul ağzı da işin içinde olmak üzere, bölgesel ağızların dizgesel bir biçimde ve titizlikle saptanıp belgelenmesi büyük önem taşımakta.

Hiç kuşkusuz, yerel ağızlar için gerekli gördüğümüz bu çabalar ülkemizde konuşulmuş ya da konuşulmakta olan büyüklü küçüklü tüm diller için de geçerli. Her dil insan oğlunun özgün ve özgül bir zenginliğine tanıklık eder, hepsi de yaşatılmaya ve araştırılmaya değer. Yeryüzünde konuşulmuş ve konuşulmakta olan binlerce dil arasında örneğin türkçe, örneğin fransızca, örneğin macarca gibi ulusal dil konumuna erişmiş dillerin sayısının çok sınırlı olduğunu bi-

liyoruz, ama herhangi bir dilin ulusal dil düzeyine ulaşmış olmasının değerini eksiltmediğini de biliyoruz. Üstelik, bir dille bağıntı kurmak yeni bir mantık ve yeni bir ekinle bağıntı kurmaktır.

Bu bağıntı da, biliyoruz, insanı ve dünyayı daha iyi tanımanın ana yollarından biri.

Cumhuriyet'in Kültür Hizmeti

Atatürk

- Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri

Bülent Tanör

- Kurtuluş (Türkiye 1918-1923)
- Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)

Prof. Dr. Sina Akşin

- Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I-II

Prof. Dr. Macit Gökberk

- Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk

Yunus Nadi

- Türkiye'yi Sokakta Bulmadık

Falih Rıfki Atay

- Baş Veren İnkılapçı (Ali Suavi)

Bâki Öz

- Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük

Sabahattin Selek

- Milli Mücadele (Büyük Taarruz'dan İzmir'e)

İsmail Arar

- Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı

Prof. Dr. Niyazi Berkes

- 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz I-II

Ceyhun Atuf Kansu

- Devrimcinin Takvimi

Paul Dumont-François Georgeon

- Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)

Ali Fuat Cebesoy

- Sınıf Arkadaşım Atatürk I-II

Abdi İpekçi

- İnönü Atatürk'ü Anlatıyor

Paul Dumont

- Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev

Kılıç Ali

- İstiklâl Mahkemesi Hatıraları

Prof. Dr. Niyazi Berkes

- Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I-II

S. İ. Aralov

- Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I-II

Sabahattin Selek

- İsmet İnönü'nün Hatıraları

Nurer Uğurlu

- Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu

George Duhamel

- Yeni Türkiye Bir Batı Devleti

Bülent Tanör

- Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları

Prof. Dr. Suna Kili

- Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli

Falih Rıfki Atay

- Atatürk’ün Bana Anlattıkları

Reşit Ülker

- Atatürk’ün Bursa Nutku

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- İslamcılık Cereyanı I-II-III

M. Şakir Ülkütaşır

- Atatürk ve Harf Devrimi

Kılıç Ali

- Atatürk’ün Hususiyetleri

Mustafa Kemal

- Anafartalar Hatıraları

Ecvet Güresin

- 31 Mart İsyanı

Doğan Avcıoğlu

- 31 Mart’ta Yabancı Parmağı

Metin Toker

- Şeyh Sait ve İsyanı

Süleyman Edip Balkır

- Eski Bir Öğretmenin Anıları

Yunus Nadi

- Birinci Büyük Millet Meclisi

Kemal Sülker

- Dünyada ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu

Prof. Dr. Neda Armaner

- İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk

Fazıl Hüsnü Dağlarca

- Destanlarda Atatürk / 19 Mayıs Destanı

Yunus Nadi

- Mustafa Kemal Paşa Samsun’da

İsmet Zeki Eyuboğlu

- İrticanın Ayak Sesleri

Nuri Conker

- Zâbit ve Kumandan

Mustafa Kemal

- Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal

İsmet Zeki Eyuboğlu

- İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nakşibendilik

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

- Ermeni Meselesi I-II

Talât Paşa

- Hatıralar

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- Hürriyet’in İlanı

İsmet İnönü

- Lozan Antlaşması I-II

Sami N. Özerdim

- Yazı Devriminin Öyküsü

Nurer Uğurlu

- Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları
- Atatürk'ün Askerlikle İlgili Çeviri Kitapları

Halide Edip Adıvar

- Türkün Ateşle İmtihanı I-II-III

Prof. Dr. Muammer Aksoy

- Atatürk ve Tam Bağımsızlık

Prof. Dr. Şerafettin Turan

- Atatürk ve Ulusal Dil

Johannes Glasneck

- Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I-II-III

İsmet İnönü

- Cumhuriyet'in İlk Yılları I-II

Gâzi Mustafa Kemal

- Yarın Cumhuriyet'i İlan Edeceğiz (Nutuk'tan)
- Yarın Cumhuriyet'i İlan Edeceğiz (Söylev'den)

Fazıl Hüsnü Dağlarca

- Gâzi Mustafa Kemal Atatürk

Eylemde/10 Kasımlarda

Ruşen Eşref Ünaydın

- Atatürk'ü Özleyiş I-II

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil

- Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak

Prof. Dr. A. Afetinan

- M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım
Falih Rıfkı Atay
- Zeytindağı
Prof. Dr. Suat Sinanoğlu
- Türk Hümanizmi I-II-III
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
- Batılılaşma Hareketleri I-II
Charles N. Sherrill
- Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye
Hatıraları/Mustafa Kemal I-II
İsmet Zeki Eyuboğlu
- Karanlığın Ayak Sesleri / Kadirilik
Dr. Bernard Caporal
- Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında
Türk Kadını I-II
Dr. Bernard Caporal - Neşe Doster
- Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında
Türk Kadını III - Kronoloji
Ruşen Eşref Üneydin
- Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat
Kurt Steinhaus
- Atatürk Devrimi Sosyolojisi I-II
Bahir Mazhar Erüreten
- Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları
Sabahattin Eyuboğlu
- Köy Enstitüleri Üzerine

Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

- İlk Meclis

Prof. Dr. A. Afetinan

- M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları

Yunus Nadi

- Cumhuriyet Yolunda

Falih Rıfkı Atay

- Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs

Gâzi Mustafa Kemal

- 1919 Yılıının Mayısının 19'uncu Günü Samsun'a Çıktım

Nadir Nadi

- 27 Mayıs'tan 12 Mart'a

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

- Balkan Savaşları / Birinci Balkan Savaşı I-II-III

Tayfur Sökmen

- Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar

Dr. Abdurrahman Melek

- Hatay Nasıl Kurtuldu

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

- Balkan Savaşları / İkinci Balkan Savaşı I-II

Gâzi Mustafa Kemal

- Erzurum Kongresi

Sabahattin Selek

- Millî Mücadele (Erzurum'da Gergin Günler)

Yaşar Nabi

- Balkanlar ve Türklük I-II

Ceyhun Atuf Kansu

- Bağımsızlık Gülü

General Fahri Belen

- Büyük Türk Zaferi (Afyon'dan İzmir'e Kadar)

Gâzi Mustafa Kemal

- Sivas Kongresi I-II-III-IV

Doç. Dr. Suat Yakup Baydur

- Dil ve Kültür

Kadriye Hüseyin

- Mukaddes Ankara'dan Mektuplar

Berthe Georges-Gaulis

- Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği

Ord. Prof. Enver Ziya Karal

- Tanzimat-ı Hayriye Devri

Falih Rıfkı Atay

- Çankaya I-II-III-IV-V

Liman von Sanders

- Türkiye'de Beş Yıl I-II-III

İsmet İnönü

- Hatıralar (Birinci Dünya Harbi)

Arnold J. Toynbee

- Türkiye I-II-III - Bir Devletin Yeniden Doğuşu

İlhami Bekir

- Altın Destan Mustafa Kemal Atatürk I-II

Prof. Dr. Mahmut Âdem

- Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız

John Grew

- İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları
- Atatürk ve İnönü

Dr. Bernard Caporal

- Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II-III (1923-1970)

Dagobert von Mikusch

- Avrupa ile Asya Arasındaki Adam
(Gazi Mustafa Kemal) I-II-III-IV

Prof. Dr. Erol Manisalı

- Dünden Bugüne Kıbrıs

Mustafa Baydar

- Atatürk'le Konuşmalar .

Gâzi Mustafa Kemal

- Ankara'ya Geliş (Nutuk'tan)
- Ankara'ya Geliş (Söylev'den)

Yunus Nadi

- Ali Galip Hadisesi

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku

Tevfik Bıyıklıoğlu

- Atatürk Anadolu'da (1919-1921)

Nadir Nadi

- 27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1961-1962)

Oktay Akbal

- Atatürk Yaşadı mı?

Jean Deny

- Yeni Türkiye

Mahmut Esat Bozkurt

- Atatürk İhtilâli I-II-III

SSCB Dışişleri Bakanlığı

- İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Stalin,
Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları

Edward Weisband

- İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası I-II-III

Y.A. Bagirov

- Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri I-II

A. Şemsutdinov

- Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye - Sovyetler Birliği İlişkileri

Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok,

Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas

- 30 Ağustos Hatıraları

Bakû 1920

- Birinci Doğu Halkları Kurultayı (Belgeleri I-II-III)

Cevdet Kudret

- Abdülhamit Devrinde Sansür I-II

Prof. Dr. Tahsin Yücel,
"Türkçenin Kurtuluş Savaşı" adlı
çalışması için şunları söylemiştir:

"Bugün bulunduğumuz
noktadan bakılınca, dil devrimi tüm
devrimlerimiz içinde ereğine en çok
yaklaşmış olanı, bir başka deyişle,
en başarılısı olarak görülüyor. Ama
en az anlaşılan devrimimiz de genel
dil devrimi.

Türk dil devriminin amacı
halkın yüzde doksan dokuza
yaklaşan bir çoğunluğu için
erişilmez kalmış yapay bir ekin
dilini bırakıp kendi anadiline dayalı
bir ekin dili oluşturmaktır, onlar
tüm halkın konuştuğu dili bırakıp
yapay bir ekin dili kurmak
olduğunu ileri sürebiliyor, hatta
öncüsünün kişisel iktidarını
güçlendirme yolunda bir çaba
olarak niteleyebiliyorlar.

Gerçekte, Atatürk ve
izleyicileri, kişisel iktidarlarını
güçlendirmek şöyle dursun, halka
kendi dilini geri vermek, toplum
yaşamına daha etkin bir biçimde
katılabilmesi için, Türkçeyi
yazından bilime, tüm ekinel
alanlarda geçerli bir dil düzeyine
getirmek isterler. Bunu anlamak da
zor değildir."

Prof. Dr. Tahsin Yücel'in bu
ilgi çekici çalışmasını okurlarımıza
sunmaktan kıvanç duyuyoruz.

2. IX. 1938

Ülkesini, yüksek istik-
balini korumak isteyen
Türk milleti, dilini de-
yabancı diller boğusunu
kütüğünden kurtarmalıdır

Garip M. Kemal